

HABİBZÂDE RODOSLU AHMET KEMAL'İN (1889-1966) CEM SULTAN HAKKINDA BİLİNMEYEN BİR TİYATRO ESERİ* AN UNKNOWN THEATER WORK ABOUT SULTAN CEM BY HABİBZÂDE RODOSLU AHMET KEMAL (1889-1966)

Ayşe ÇAMKARA ERGİNER**

Öz

Bu çalışmada soyadı kanunun kabul edilmesinden sonra “Ahmet Kemal İlkul” olarak anılmaya başlanan, “edebiyatçı” kimliğinden çok özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki faaliyetleriyle ön plana çıkan Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal’in (1889-1966) “Sultan Cem Yâhud Tâli’siz Şehzâde” adlı tiyatro eseri üzerinde durulacaktır. Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Rodos’tan İstanbul’a yerleşmiş, İstanbul’da öğretmenlik yaptığı sırada fikirlerine henüz Rodos’ta iken aşına olduğu ve yakınlık duyduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıyla bir araya gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin eğitim öğretim kurumlarında, yayın organlarında görev yapan Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal, bizzat Talat Paşa ve Ziya Gökalp tarafından Doğu Türkistan’daki Türkler arasında eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmek ve Türklük bilincinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamak üzere görevlendirilmiştir.

Yazarın şimdiye kadar bilinen dokuz eseri bulunmaktadır. “Sultan Cem Yâhud Tâli’siz Şehzâde” adlı eseri ise edebiyat tarihlerinde yer almamaktadır. Bu eser, 1328 (1910/1911) yılında kaleme alınmış olup 40 yapraktır. Eser, basılmamış olup, tek yazma nüshası Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz. A. 8676 numarada kayıtlıdır. Eser, Sultan Cem’in, babası Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden sonra tahta geçen ağabeyi II. Bayezid ile giriştiği taht mücadelesine ve bu yolda çektiği “sıkıntı”lara odaklanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal ve eserlerinden söz edilecek, daha sonra da “Sultan Cem Yâhud Tâli’siz Şehzâde” adlı eserinin incelemesi yapılacaktır. Çalışmanın sonunda eserin çeviri yazımına yer verilecektir. Böylelikle hem Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal’in edebiyatçı kimliğini vurgulamak hem de edebiyat tarihlerindeki bir boşluğu doldurmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal, Cem Sultan, tiyatro

Abstract

This study aims to investigate the theater work titled “Sultan Cem or the Unlucky Prince” by Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal (1889-1966), who stood out with his activities at the Committee for Union and Progress rather than his literary identity, and who started to be called as “Ahmet Kemal İlkul” after the acceptance of the surname law. Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal moved from the island of Rhodes to Istanbul after the announcement of the Second Constitutional Monarchy. He came together with the members of the Committee for Union and Progress, the ideas of which he was familiar and of which he felt closeness while he was still on the island of Rhodes during the period when he was a teacher in Istanbul. Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal worked in the educational institutions and publication organs of the Committee for Union and Progress and he was personally given the duty to carry out the educational activities among the Turks in Eastern Turkistan and to provide contributions to the formation and development of the awareness of being Turkish by Talat Pasha and Ziya Gökalp. Heretofore, there are nine works of the author that are known and have been

* Makalenin Geliş Tarihi: 28.10.2018, Kabul Tarihi: 02.12.2018. DOI: 10.31624/tkbbvd.2018.29

** Dr.Araş.Gör, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayse.camkara@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1880-3720>

found. Whereas, the work titled “Sultan Cem or the Unlucky Prince” is not included in the records of literature. This work was written in 1328 (1910/1911) and has 40 leaves. The work was not printed, and the only handwritten manuscript copy is registered at 06 Mil Yz. A. No. 8676 of the Handwritten Manuscript Collection at the National Library. The work focuses on Cem Sultan’ struggles for the throne with his older brother Bayezid II, who ascended the throne after the death of their father Sultan Mehmet the Conqueror and the “difficulties” he suffered on this course. First, in the present study, Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal and his works are mentioned and then later a careful examination of the work titled “Sultan Cem or the Unlucky Prince” will be carried out. At the end of the study, the work will be converted into the Latin alphabet. In this manner, it is aimed both to emphasize the literary identity of Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal and to fill a gap in the literature history.

Keywords: Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal, Sultan Cem, theater

1. Giriş: Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal Kimdir?

Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal ya da soyadı kanununun kabulünden sonraki şekliyle Ahmet Kemal İlkul, iyi bilinen bir yazar olmadığı için eserinin incelemesine geçmeden önce onunla ilgili bazı bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır. Nitekim bu bilgiler, yalnızca Ahmet Kemal’in kimliğinin ortaya konulması açısından değil, onun yaşadığı dönemin siyasi-kültürel-edebi bağlamının belirli bir kesitinin, sınırlı olsa da, aydınlatılması açısından önemlidir.

Bugün Ahmet Kemal hakkında bilinenler çoğunlukla yazarın kendi eserlerine dayanmaktadır. Yazar, 1912 yılında kaleme aldığı ancak 1962 yılında yayımladığı *Bir Yetimin Hayatı* başlıklı kitabında, çocukluk yıllarından İstanbul’a gelinceye kadar ki yaşamından bahseder. İstanbul’a geldikten sonraki yaşamına ilişkin bilgileri ise onun Doğu Türkistan ve Çin’de yaşadıklarını konu edindiği, seyahatname veya hatırat türünde değerlendirilebilecek, kitaplarından edinmek mümkündür. Yazarın kendisi tarafından farklı zamanlarda ayrı kitaplar halinde yayımlanan bu eserler, Yusuf Gedikli tarafından bir araya getirilerek 1996 yılında *Çin-Türkistan Hâtıraları Şanghay Hâtıraları* adı altında yayımlanmıştır.

Habibzâde Rodoslu Ahmet Kemal, adından da anlaşılabilirliği üzere, Rodosludur. Yusuf Gedikli, yazarın hatıralarından yola çıkarak yaptığı bir hesaplamayla Ahmet Kemal’in doğum tarihini 1889 olarak tespit etmiştir (İlku, 1996: 9). Yazarın *Bir Yetimin Hayatı* adlı eserinden edinilen bilgilere göre, Ahmet Kemal, babası Yusuf Bey’in işleri dolayısıyla iki yaşındayken ailesiyle birlikte Köyceğiz, Dalyan’a yerleşmiştir. Beş yaşındayken babasını kaybetmiş ve babasının ölümünden iki yıl sonra da ailesiyle birlikte Rodos’a dönmek zorunda kalmıştır (13-17). Yedi yaşında, Ahmet Mithat Efendi’nin Rodos’ta sürgünde iken kurduğu Medrese-i Süleymaniye’ye kaydolmuş, ilk ve orta öğrenimini Rodos’ta tamamlamıştır.

Ahmet Kemal’in öğrenim yılları istibdat döneminin son yıllarına denk gelmektedir ve bu dönemde Rodos’taki kültürel ortam, onun “hürriyetperver”/ “meşrutiyetçi” kimliğinin oluşmasında etkili olmuş olmalıdır. Nitekim Ahmet Kemal’in hatıralarında söz ettiğine göre, bu dönemde istibdat yönetimine karşı olan pek çok kişi Rodos’ta

sürgün olarak bulunmaktadır ve ağabeyi Süleyman Fuat Efendi, bu kişilerle yakın ilişkiler içerisinde: “O sıralarda istibdat devri olduğundan Rodos bir menfa adası idi, memleketin münevver ve mefkûreli mümtaz şahsiyetleri türlü bahanelerle Rodos’a nef[ye]diliyor, orada hayat ve faaliyetler âtil kalıyor ve vücutları çürüyordu. Bu hamiyetli insanlar vakit geçirmek için Rodos’ta kendilerine gizli ve aşikâr çalışma imkânları arıyorlardı. Ahmet’in ağabey[i] Süleyman Fuat Efendi bu münevver zevat ile temas ediyor onlara elinden gelen maddi ve manevi yardımlarını esirgemiyordu” (22).

Ahmet Kemal, ağabeyinin arkadaşlık ilişkisi kurduğu iki sürgün olan Vicdani Bey ve Tevfik Bey’den özel dersler alır, bu arada onların istibdat karşıtı fikirlerinden etkilenir; etkilenmekle de kalmaz eyleme geçer. *Bir Yetimin Hayatı* kitabında söz ettiğine göre, Vicdani ve Tevfik Beyler, “muzır addedilen” evrak ve kitaplarını Ahmet Kemal aracılığıyla postadan aldırılmışlar ve onun aracılığıyla halka dağıtmışlardır; yine kendilerinin istibdat yönetimine ilişkin “olumsuz” düşüncelerini, mektepteki arkadaşlarıyla paylaşması yönünde Ahmet Kemal’e talimatlar vermişlerdir (23). Ahmet Kemal’in “hürriyetperver” düşünce ve eylemleri, ağabeyi Süleyman Efendi’nin Rodos’ta “Tefeyyüz Kütüphanesi” adlı kitabevini açmasıyla daha da hız kazanmıştır. Nitekim Ahmet Kemal, o dönemde yasaklı olan pek çok kitap, gazete ve dergiyi bu kitabevi sayesinde okuma imkânı bulur; yine istibdat karşıtı kişilerle bir arada bulunma olanağı elde eder. Denilebilir ki bu kitabevi, dönemin Rodos’unda istibdat karşıtı kişileri bir araya getirme işlevi görmüştür: “Burada bir taraftan mektep kitapları satılıyordu, diğer taraftan memleketin münevver genç zümresi bu kütüphanede toplanıyorlar ve vatani görüşmeler yapıyorlardı. Bu kütüphane başlı başına bir mütalaahane ve konferans salonu haline gelmişti. Rodos’a sürgün edilmiş, istibdatın kahr ve zulmuna uğramış münevver vatanperverler ve idadi mektebi muallimleri, talebeler hep bu salonda toplanıyorlar, vatani hasbîhallerle tenevvür ediyorlardı. [...] [B]u kütüphanede istibdat idaresi tarafından satışı men edilmiş kitaplar, gazeteler de bulunduruluyordu. Namık Kemal merhumun bütün eserleri, o zaman Mısır’da çıkarılan İttihat ve Terakki, Şura gazeteleri hep Ahmet’te bulunur ve bu kütüphaneye devam eden itimatlı müşterileri satılır ve tevzi edilirdi” (24).

Bu sırada Ahmet Kemal adliyede çalışmaya başlar; bir yandan da kitabevindeki faaliyetlerini sürdürür. İki yıl adliyede çalıştıktan sonra, Sümbeki adasında öğretmenlik yapmaya başlar (25). Hatıralarında, zamanında kendisine özel dersler veren Vicdani Bey’in yabancı bir memlekete kaçtığını öğrendikten sonra, kendisinde de bir “kaçış” fikrinin doğduğunu, hatta bu fikrin “kalbinde bir kara sevda gibi hüküm sürmeğe başla[dığımı]” (İlku, 1962: 26) ifade etmektedir. Ancak kaçma planları yaptığı sırada II. Meşrutiyet ilan edilir ve Ahmet Kemal hemen Rodos’a döner (28). Ahmet Kemal’in belirttiğine göre, II. Meşrutiyet’in ilanı Rodos’ta büyük bir coşkuyla karşılanmıştır; kendisi de bu coşkuyu paylaşmaktadır (29). Meşrutiyetin ilanından bir süre sonra Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem Bey, Rodos’a vali olarak atanır (28). Ahmet Kemal de terfi ettirilerek “başmuallim” olarak önce Kalimnos adasına; altı ay sonrasında da Meis adasına gönderilir (29-31).

Ahmet Kemal'in yazarlık faaliyetleri, Meis adasında görev yaptığı sırada başlar. İlk olarak Meis adasının tarihiyle ilgili bir eser hazırlar; eserin beğenilmesi üzerine bunu genişleterek yeniden yayımlar (33). Bu sırada İzmir'de çıkmakta olan Âhenk gazetesinde "Adalar Mektubu" başlığı altında yazıları yayımlanır (33). Meis adasında bir yıl görev yaptıktan sonra yaz tatili için İstanbul'a gelir. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde İstanbul'daki Tefeyyüz Kütüphanesi'ne gider ve kitabevinin sahibi Parsih Efendi sayesinde Hüseyin Hıfzı, Ahmet Rasim, Şahabettin Süleyman, Baha Tevfik gibi dönemin önemli isimleriyle tanışma imkânı bulur (35). Rodos'a, İstanbul'a yerleşme düşüncesiyle döner ve ağabeyini bu yönde ikna eder (37). Önce Süleyman Fuat Bey, taşınma için gereken hazırlıkları yapmak için İstanbul'a hareket eder; Ahmet Kemal ise Meis'e döner (37). Ancak İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmesi üzerine gizlice Meis'ten ayrılıp İstanbul'a gelir (38-40).

Ahmet Kemal İstanbul'a geldikten sonra Maarif Nezareti tarafından düzenlenen sınavda başarı sağlayarak öğretmenlik yapmaya hak kazanır ve Aksaray'daki Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi'nde çalışmaya başlar (İlku, 1996: 54-57). Ahmet Kemal, öğretmenliğin yanı sıra yayın faaliyetlerini sürdürür; hatırlarında bahsettiğine göre *Mektepli* gazetesine şiirler yazar, *Âfıtâb* isimli bir risale çıkarır (İlku, 1996: 58). Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organlarından biri olan *Hak* gazetesinde çalışmaya başlar (58). *Hak* gazetesindeki faaliyetleri dolayısıyla İttihat ve Terakki mensuplarıyla ve yöneticileriyle yakın ilişkiler kurar; bizzat Ziya Gökalp tarafından *Hilal-i Osmâni* gazetesine yazı işleri müdürü olarak atanır (59). Gazetedeki işlerinin yoğunluğu nedeniyle öğretmenliğe bir süre ara verirse de çok geçmeden İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından idare edilmekte olup, cemiyetin amaçları doğrultusunda eğitim faaliyetlerini sürdüren Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi'nde öğretmenlik yapmaya başlar (60). Bu okulda gösterdiği yararlılıklardan ötürü cemiyet içerisindeki konumunu pekiştirir: "Gün geçtikçe nüfuzlu ve maruf zevat ile temasım artıyor ve Rodoslu Ahmet Kemal diye bir çok nazik meclislerde ismim anılıyordu. En nazik ve hüsranlı zamanlarda mensup olduğum cemiyete karşı gösterdiğim sadakat ve fedakârlık dolayısıyla vaktin dahiliye nazırı Talat Beyin hususi sevgi ve itimadını da kazanmıştım. Bu saikle beni cemiyetin en mahrem işlerinde kullanmaya başlamışlardı" (62). Nitekim 1914 yılında Ahmet Kemal, bizzat Talat Paşa ve Ziya Gökalp tarafından Doğu Türkistan'daki Türkler arasında eğitim faaliyetleri yürütmek, oradaki Türklük şuurunun gelişimine katkı sağlamak üzere görevlendirilir¹(65-66). Yaklaşık altı yıl boyunca Doğu Türkistan ve Çin'de kalır; bu süre içerisinde eğitim alanında faaliyet gösterir; ancak çeşitli sebeplerle pek çok kez bu faaliyetleri kesintiye uğrar; hatta sürgün ve hapis gibi olumsuzluklar yaşar. Çin'de bulunan Hollanda konsolosunun gayretleriyle 1920 yılında İstanbul'a döner (392). Ahmet Kemal'in İstanbul'a döndükten sonraki yaşantısı hakkında yeterince bilgi edinilemedi.

2. Eserleri

Yusuf Gedikli, Ahmet Kemal'in dokuz tane basılı eserini tespit edebilmiştir: *Mufasssal Meis Ceziresi Tarihi* (1327), *Milli Kıraat* (1331), *Öc Duyguları* (1331),

*Vatan Yavrularına Ninni*²(1331), *İspora Adaları ve Tarihçesi* (1331), *Çin-Türkistan Hatıraları* (1341), *Şanghay Hatıraları* (1939), *Türkistan ve Çin Yollarında Unutulmayan Hatıralar* (1955), *Bir Yetimin Hayatı* (1939).

Yapılan taramalar sırasında Ahmed Kemal'in bilinen bu eserleri ile "Sultan Cem Yâhud Tâli'siz Şehzâde"(1328) adlı tiyatro metni dışında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda, *Mebde-i Ahlak* (1328-1330) adlı ders kitabı mahiyetinde ahlaki öğütler içeren bir eseri tespit edilmiştir. Yine Türkistan'da öğretmenlik yaptığı sırada basılan *Elifbâ-yı Türkî* (1333) adlı bir ders kitabı daha bulunmaktadır. Atatürk Kitaplığı'nda Ahmet Kemal'in eserleri hakkında 1327 tarihli tek sayfalık el yazısı bir fiş tespit edilmiştir (bkz. EK 3). Bu fişte Ahmet Kemal'in yukarıda adı geçen *İspora Adaları ve Tarihçesi*, *Öc Duyguları*, *Çin Türkistan Hatıraları*, *Mufassal Meis Ceziresi Tarihi*, *Milli Kıraat* eserleri dışında "Ninni", "Sultan Cem", "Kanlı Hatralardan Bikes Aile", "Ahlak", "Melek" adları kaydedilmiştir³. Aynı fişte "Basılacak Olanlar" notu altında ise şu eser adları verilmektedir: "Türk Bayrağı", "Kanlı Çöl", "Sükût Hatıraları", "Yurdumuzun Hakkı", "Anadolu Hatıraları", "Fransa'da Kadınlar Saltanatı" (?). Ancak yapılan taramalar sırasında bu eserlere ulaşılamamıştır.

Hatıralarından edinilen bilgilere göre Ahmet Kemal, Doğu Türkistan'da öğretmenlik yaptığı sırada "Cahil Peder Katil Oğul" adlı bir tiyatro eseri kaleme almış ve bu eseri sahnelemiştir (İlku, 1996: 106).

3. "Sultan Cem Yâhud Tâli'siz Şehzâde"

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tiyatro türüne duyulan ilgi artmış; hem yazılan eserlerin sayısı hem de bunların sahnelenmesi önemli bir artış göstermiştir. Metin And'ın ifadesiyle II. Meşrutiyet sonrası dönemde "tiyatroya bu düşkünlük salgın gibi yayılmıştı[r]" (And, 2017:115). And'ın belirttiğine göre, bu tiyatro faaliyetlerinin içerisinde tarihi dramlar önemli bir yer tutmuş olup, Osmanlı padişahları, önemli tarihi kişiler, İstanbul'un alınışı gibi önemli tarihi olaylar sıkça işlenmiştir (146). Dolayısıyla Osmanlı tarihinin önemli hâdiselerinden birini konu alan Ahmet Kemal'in eserini bu bağlam içerisinde düşünmek yerinde olacaktır⁴. Eserde, Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra tahta geçen II. Bayezid ile taht mücadelesine girişen Cem Sultan'ın başından geçen olaylar anlatılmaktadır.

Eser, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz. A. 8676 numara da kayıtlıdır. Eser 1328 tarihli olup, rika yazı ile çizgili deftere yazılmıştır. Sayfalar numaralandırılmıştır; bu numaralandırma 5 ile başlayıp kırk 44'te son bulur. Eserin kapağının iç kısmında metinde geçen şahısların isimleri yer almaktadır. Altı perdeden oluşan eserin her perdesi kendi içinde "Meclis", "Sahne", "Tablo" gibi alt başlıklarla bölümlere ayrılmıştır.

3.1. Birinci Perde

"Birinci Perde", Fatih Sultan Mehmet'in cenaze töreninin anlatımıyla başlamaktadır. Böylelikle başka bilgi vermeye gerek duyulmadan, eserde yer alacak olay-

ların zemini hazırlanmış olur. Buna göre, Fatih Sultan Mehmet vefat etmiş; Sultan Bayezid, İstanbul'a gelerek tahta çıkmıştır. Sultan Bayezid'in tahta çıkması ile iki kardeş arasında taht mücadelesi başlayacaktır.

“Birinci Perde”nin ilk bölümünde cenaze töreninin ardından Sultan Bayezid, Sinan Mustafa Paşa ve İshak Paşa ile toplantı hâlinindedir. Bu toplantıda Sultan Bayezid, önemli başarılar kazanarak, Fatih Sultan Mehmet'in oğlu olduğunu ispat etmek istediğini; ancak kardeşi Cem'in saltanat “hırsının” onu korkuttuğunu dile getirir. Sultan Bayezid, “kardeşine bile” boyun eğdiremeyen bir padişahın içine düşeceği “acziyet”-ten korkmaktadır.

Toplantı sırasında Cem Sultan'ın bazı Türkmen grupların da desteğini alarak Konya'dan Bursa'ya hareket ettiği haberi ulaşır. Bu gelişmenin ardından Sultan Bayezid, sadrazamı ilan ettiği Sinan Mustafa Paşa'dan gereken tedbirleri almasını ister. Bayezid'in önceliği, kardeşini “sulh” yoluyla ikna etmektir. Ancak Mustafa Paşa, “bir harîs-i saltanata sulh değil, silah lâzımdır” (2) diyerek, Sultan Cem'in üzerine asker yollamanın daha uygun olacağını ifade eder. Ancak Bayezid'in önceliği barıştır; saltanatına boyun eğmesi durumunda kardeşine maaş bağlayacağını ve ailesiyle birlikte Mısır, Kudüs, Şam veya Medine'de güven içinde yaşamasına izin vereceğini belirtir.

Ayas Paşa, Sultan Bayezid'in kararını Cem Sultan'a iletmekle görevlendirilir. Bu bölümde Ayas Paşa'nın bu görevlendirme karşısındaki tutumu dikkate değerdir. Eserde Ayas Paşa önce “[b]u saltanat davalarından dökülen kanların ve söndürülen hân mânâların hadd ü hesâbı yarın huzûr-ı âdilde suâl olununca bilmem bu sultanlar nasıl bir cevâb-ı meşrûh verecekler? Beş günlük hayatın tantana ve debdebesine mağluben icra edilen bu cinâyet lekelerini bilmem hangi eller temizleyecektir!” (7) şeklindeki sözleriyle saltanat hırsına kapılarak kan dökmenin yanlışlığını vurgular. Ancak bu sözlerin hemen ardından da yaptığı tüm hizmetlere karşılık padişahın kendisine değil de Sinan Mustafa Paşa'ya teveccüh göstermesinden yakınır; Sultan Cem karşısında elde edeceği zaferin ona sadrazamlık mührünü getireceği hayaliyle yola çıkar. Böylece Ayas Paşa'nın sadrazam olma hırsına kapıldığını ve bir anlamda kendi düşünceleriyle çeliştiğini söylemek mümkündür.

Eserin bundan sonraki bölümünde, Cem Sultan'ın içinde bulunduğu durumun anlatımına geçilir. Ayas Paşa'nın yaptığı hazırlıklardan haberdar olduğu anlaşılan Cem Sultan, Bursa yakınlarında bir köyde, yaklaşık yirmi bin kişilik ordusuyla savaşa hazırdır. Bu sırada yanında, sadık dostlarından Frenk Süleyman Bey bulunmaktadır. Süleyman Bey, metnin başından sonuna kadar, Cem Sultan'a sadakati ve bağlılığıyla ön plana çıkarılan bir karakterdir. Süleyman Bey, sahip oldukları askeri güç sayesinde Ayas Paşa karşısında zafer elde edeceklerinden emindir; Cem Sultan'ı da bu zafere inandırmak istemektedir. Ancak bu aşamada Cem Sultan, “[a]h! Tali'-i makûsum beni ne zaman mesud etti ki burada mesrur olayım” (8) şeklindeki sözlerinde açığa çıktığı üzere, zafer kazanmak konusunda pek umutlu değildir. Cem Sultan'ın aslında henüz hiçbir mağlubiyet yaşamamışken ve asker sayısı bakımından avantajlı bir durumda

bulunuyorken, “talih”ine sitem eden, zayıf, karamsar bir ruh hâli içerisinde gösterilmesi, metin boyunca devam edecek bir izlek olması bakımından dikkate değerdir. Metin boyunca Cem Sultan’ın sık sık talihsizliğinden şikâyet ettiği, çaresiz hissettiği anlarda sürekli ağladığı ve sürekli Allah’a sığınma durumu içerisinde sunulduğu görülecektir. Zira metin için seçilen başlık da bu bağlamda önemlidir. Cem Sultan, metin boyunca kendisini “kaderin” akışına teslim etmiş gibidir; iradesi zayıftır, kandırılmaya müsaittir, beklentileri ve gerçekler hiçbir zaman örtüşmez. Nitekim otağına yaklaşmakta olan Ayas Paşa ve adamlarını kendisine iyi haberler getiren kişiler olarak hayal eder; ancak gerçekler farklıdır. Ayas Paşa, Sultan Bayezid’in teklifini Cem Sultan’a iletir. Cem Sultan, kendisinin tahtın “vâris-i hakikisi” olduğuna, ağabeyi Sultan Bayezid’in ise onun hakkını “gasp” ettiğine inanmaktadır; dolayısıyla teklifi şiddetle reddeder ve gereken cezayı vererek tahtı alacağını bildirir. Bu sırada Cem Sultan, Yıldırım Bayezid’in oğulları arasında geçen taht mücadelesini ve bu mücadelenin devlete verdiği zararları hatırlar. Atalarından irsiyet yoluyla kendilerine geçmiş olan bu “hırs-ı mühlik” nedeniyle, ağabeyi ile girişeceği bu mücadelenin olumsuz sonuçlarının farkındadır. Cem Sultan, babasının ağabeyini veliht ilan etmiş olmasına rağmen, onun bu işi yapacak yeterlilikte olmadığını, üstelik askerinin de kendisini padişah olarak görmek istediğini ileri sürerek savaşa girer. “Birinci Perde”, Cem Sultan’ın ordusunun galip geldiğinin ve onun Bursa’ya girdiğinin söylenmesiyle son bulur.

3.2. İkinci Perde

“İkinci Perde”, Ayas Paşa karşısında kazandığı zafer sonucunda Bursa’da tahta çıkan Cem Sultan’ın, Sultan Bayezid’in askerleri karşısında Yenişehir Ovası’nda büyük bir mağlubiyet yaşamasının ve çok az sayıdaki askeriyle birlikte firar etmesinin anlatımıyla başlar. Metinde bu mağlubiyetin Sultan Cem’in saltanatının on sekizinci gününde yaşandığı söyleniyor (11). Tarihi kaynaklarda da Cem Sultan’ın Bursa’daki saltanatının tam on sekiz gün sürdüğü belirtilir (Uzunçarşılı, 2011: 161-179); dolayısıyla Ahmed Kemal’in eserini yazarken tarihi gerçeklikleri göz önünde tutmaya çalıştığı söylenebilir.

İlk sahnede Yenişehir yenilgisinden sonra Cem Sultan, dağlık bir arazide, perişan bir haldedir. Yaşadığı mağlubiyetin sorumlusunun lalası Yakup Bey olduğunu şu sözlerle dile getirir: “Ah! Hain Yakub, İshak Paşa’nın mevâ’id-i kâzibesine iğfalen senelerden beri nân-ı nimetimle perverde-i vücud ettiğin zavallı Cem’e akıbet ihanet eyledin; beni pederimden mevrus taht ve saltanatdan mahrumen bu Allah’ın susuz ve çorak çöllerinde, ovalarında, yalçın kayalı dağlarında süründürüyorsun” (11-12). Tarihi kaynaklarda Yakup Bey’in Yenişehir Ovası’nda gerçekleşen çarpışmada taraf değiştirdiği ve bu değişikliğin Sultan Bayezid’in kazandığı zaferde önemli rol oynadığı söylenmektedir (Uzunçarşılı, 2011: 161-179). Ancak eserde böyle bir olayın anlatımına yer verilmez; Yakup Bey’in adı, yalnızca sonuçtan sorumlu olması bağlamında anılır. Dolayısıyla metinde sebep-sonuç ilişkilerinin yeterince işlenmediği, anlatılan bu tarihsel olayın okuyucu tarafından bilindiğinin varsayıldığı ve bazı sebep-sonuç ilişkilerinin okur/seyirci tarafından kurulmasının beklendiği söylenebilir.

Yaşadığı yenilgi sonrası büyük bir üzüntü içinde olan Cem Sultan, bir çözüm üretmek için harekete geçmek gerektiğini düşünen Frenk Süleyman Bey'in önerisiyle halası Selçuk Hatun'dan yardım istemeye karar verir. Cem Sultan, saltanatı ikiye bölmeyi ve kendisinin Anadolu'ya, ağabeyinin ise Rumeli'ye hükmetmesini istemekte ve halası Selçuk Hatun'un da ağabeyini bu konuda ikna etmesini beklemektedir. Tarihi kaynaklarda, Sultan Cem'in halasını Ayas Paşa'yı yenilgiye uğratıp Bursa'da tahta çıktıktan sonra ağabeyine yolladığı bildirilmektedir (Uzunçarşılı, 2011: 161-179). Ancak metinde Yenişehir yenilgisinden sonra gönderdiği görülmektedir.

Süleyman Bey, kılık değiştirmek gibi çeşitli yöntemlere başvurarak gizlice Selçuk Hatun ile görüşür. Metinden anlaşıldığına göre Selçuk Hatun, başlangıçta ağabeyine isyan etmemesi konusunda Cem Sultan'ı uyarmış; ancak sözünü dinletmemiştir. Süleyman Bey, Cem Sultan'ın suçsuz olduğunu, lalası Yakup Bey tarafından kandırıldığı için saltanat hırsına kapıldığını, aynı zamanda çok genç olmasının bu duruma düşmesinde etkili olduğunu, şu anda çok pişman ve perişan bir halde bulunduğunu ifade eder. Süleyman Bey'in söylediğine göre Cem Sultan'ın "ağlamaktan gözlerinin feri sön[müşür], şiirleriyle dağları taşları inlet[mektedir]"(14).

Eserde Selçuk Hatun, kimsenin etkisi altında kalmadan hareket etmesini bilen, tarihte yaşanan hadiselerden ders çıkarabilen bilgili ve olgun bir karakter olarak dikkat çeker; "Ah! Cahil çocuk. Cahil de değil, hem şair hem âlim hem de fâzıl olduğu halde kendisine cahil demekte yine kendimi haklı bulurum. Yakub Bey gibi bu devletin daima inkırazına çalışan birinin sözlerine kapılıp da kardeşe isyan etmek işte insanı böyle dağlara düşürür" (14) diyerek kendi aklını kullanamayan Cem Sultan'a karşı sitemini ifade eder. Bu anda Selçuk Hatun da Yıldırım Bayezid'in oğullarının tuttuğu taht mücadelesini hatırlar: "Tecrübesiz çocuk ecdadın sana bir misal olabildi, Yıldırımzâdeler ne hale girdi. Devlet, vatan onlar yüzünden ne derekeye inmişti. Zavallı Cem ilmin, fazlın sana bunları pekâlâ anlatırdı, fakat hırs-ı saltanat! Seni isyana teşvik ile menfaatlerini temin etmek isteyen hain bendeler, alçak lalalar!"(14-15). Böylelikle akl-ı selim bir karakter aracılığıyla Cem Sultan'ın içine düştüğü durumu, kendi çıkarlarını düşünen devlet yöneticilerinden kaynaklandığı düşüncesi pekiştirilir. Selçuk Hatun, Cem Sultan'ın içinde bulunduğu koşulları da göz önüne tutarak yardım etmeye karar verir.

İkinci perdenin ikinci sahnesindeki manzara şöyledir: Aradan bir hafta geçmesine rağmen Selçuk Hatun'dan bir haber alınmamıştır. Cem Sultan ve Süleyman Bey, sohbet halindedir. Cem Sultan "tali'in şu acı sillesine tahammülü[nün] kalmadı[ğın]" (16) söyleyerek ağlamaya başlamışken, Selçuk Hatun ve adamlarının kendilerine doğru yaklaşmakta olduğunu görürler. Cem Sultan'ın annesini ve ailesini de beraberinde getiren Selçuk Hatun, Sultan Bayezid ile görüşmüş; ancak onu Cem Sultan'ın teklifini kabul etmeye ikna edememiştir. Bayezid'in tıpkı babası Fatih Sultan Mehmed gibi kardeş katlinden kaçınmayacağını düşünen Selçuk Hatun, Cem'e saltanat hırsından vazgeçmesi için tavsiyede bulunur: "Biraderin Bayezid de pederini kendisine bir numune ittihaz ederek senin katlinde bir mahzur görmez, teslimine râzı değilim; haydi

şehzâdem evlâd u ıyâlin beraberinde oldukça hırs-ı saltanata daima gâlib bulunmalı-sın!”(17). Bu durumda Cem Sultan, kaçmaktan başka çaresinin kalmadığını anlayarak Mısır’a doğru yola çıkar.

3.3. Üçüncü Perde

“Şam hududunda bir gece, ortalık karanlık, derin bir sükût hüküm-ferma, atlar ağır ağır ilerlemekte” ifadesiyle açılan “Üçüncü Perde”de uğradığı yenilgiden sonra kaçmak zorunda kalan Cem Sultan’ın, ailesi ve askerleri ile birlikte Mısır’a ulaşma yolunda yaşadığı sıkıntıların yanı sıra Mısır’a ulaştıktan sonra Mısır hükümdarı Kayıt-bay ve Karamanzâde Kasım Bey ile ittifak kurarak Rodos şövalyelerinden yardım istemeye karar vermesi konu edilmektedir.

Bu perdenin ilk meclisinde Cem Sultan, gece vakti, ailesi ve adamlarıyla birlikte Şam sınırı civarındadır. Bu bölümde Cem Sultan’ın psikolojik durumunun anlatımı ön plandadır. Büyük bir ümitsizlik içerisinde gösterilen Cem Sultan, akşam karanlığı ile kendi kaderi arasında bir koşutluk kurar:

“Of! Gece ilerledikçe karanlık daha ziyade kesb-i keşâfet ediyor, tabiat daha elim bir hal alıyor. [...] Etrafı ölüm soğukluğu ihâta ediyor; etrafımı mezar korkunçluğu kaplıyor. Bu hal ne? [...] Kalbim anlaşılmaz bir heyecan ile eziliyor, of ya Rab bu karanlık gecenin koyu karanlığında bir çöl ortasında olduğuma delâlet edecek bir ziya görebilmeyi nasibimin en yüksek bir mükâfatı addedeceğim. Yok - hiçbir şey yok, ne bir ziya, ne bir hareket, hiçbir şey görünmüyor, hiçbir şey işitilmiyor! Her şey bana, benim evlâd u ıyâlimin tali’sizliğine ağlıyor!” (19)

Bu sırada Cem Sultan’ın kafilesi saldırıya uğrar. Burada bir parantez açarak eser ile ilgili bir tespitte yer vermek olanaklı görünmektedir. Eser boyunca olayların anlatımı ön plandadır; durum ve mekân tasvirine girilmez. Bir gelişmenin hemen öncesinde, bir bekleyişi dile getiren bir diyalog/monolog yer alır; hemen ardından da beklenen gelişme yaşanır. Bu sahnede de benzer bir durum söz konusudur. Cem Sultan, talihsizliğinden yakındığı ve bir “hareket”, bir “ziya” beklediği anda bir anda saldırıya uğrar. Bu, yazarın eser boyunca başvurduğu bir yöntem olarak kabul edilebilir. Saldırı esnasında Cem Sultan ailesi ile birlikte saklanır. Bu sırada talihsizliğine “ağlamaktadır”. Saldırı bertaraf edilir; ancak Cem Sultan, adamlarından önemli bir kısmını bu saldırıda kaybeder.

Bu perdenin ikinci meclisinde ailesi ile birlikte Mısır’a ulaşmayı başaran Cem Sultan’ın, Kayıt-bay ile bir araya geldiği görülür. Tarihi kayıtlarda yer alan bilgilere göre Cem Sultan Mısır’a ulaştıktan sonra ailesi ile birlikte hacca gitmiştir (Uzunçarşılı, 2011:161-179). Ancak eserde bu durumdan bahsedilmez. Mısır hükümdarı Kayıt-bay, Karamanzâde Kasım Bey ile Trabzonlu Mehmed Bey’in de kendilerini desteklediğini söyleyerek Cem Sultan’ı Rodos şövalyelerine başvurmaya ikna eder. Eserde Cem Sultan’ın Trabzonlu Mehmet Bey ve Karamanoğlu Kasım Bey ile güç birliği yaparak Anadolu’nun bazı şehirlerinde yaklaşık bir buçuk ay boyunca süren ancak

başarısızlıkla sonuçlanan kuşatma faaliyetlerinden söz edilmemektedir⁵. Eserde anlatıldığına göre Cem Sultan, ailesini Mısır'da bırakacak, Rodos şövalyelerinin sağladığı donanma desteğiyle Rumeli'ye geçecek ve saltanat mücadelesini oradan sürdürecektir. Rumeli'ye geçtikten sonra Cem Sultan'ın kimlerle ittifak kuracağı, nasıl bir yol izleyeceği konusunda herhangi bir şey söylenmez. Bu bölümde Kayıtbay'ın iki kardeş arasındaki gerilimden yararlanmayı planladığı belirtilir; ancak Cem Sultan onun gerçek niyetinden tamamen habersizdir.

“Üçüncü Perde”nin son bölümünde Sultan Cem, İçil yakınlarında Karamanzâde Kasım Bey ile bir araya gelir ve zaman kaybetmeden yardım istemek üzere Frenk Süleyman Bey Rodos şövalyelerine gönderilir.

3.4. Dördüncü Perde

İki meclis hâlinde düzenlenmiş “Dördüncü Perde”de Cem Sultan'ın Rodos'a gidişi ve orada yaşadıkları konu edilmektedir. Perdenin açılışında, Cem Sultan'ın yaklaşık otuz kişilik maiyetiyle birlikte Anamur açıklarında bir balıkçı kayığında bulunduğu söylenir. Kastilya Başpapazı Don Alvaro kumandasındaki bir şövalye donanması, Cem Sultan'ın içinde bulunduğu kayığa yönelerek, Cem Sultan ve maiyetini kumandan gemisine çıkarır. İçil'de Süleyman Bey aracılığıyla gönderdiği teklife bir cevap beklemesi gereken Cem Sultan'ın hangi sebeplerle ve nasıl oraya geldiği eserde açıklanmaz. Karamanzâde Kasım Bey'e ne olmuştur, Cem Sultan beklemek yerine neden yola çıkmayı seçmiştir, bu hususlar belirsiz bırakılır.

Dördüncü Perde'nin “Gemide Meclis” başlıklı ilk bölümünde, kumandanın gemisinde Cem Sultan ve Süleyman Bey bir araya gelir. Süleyman Bey, müzakere-nin sonucunu beklemeden yola çıkan Cem Sultan'a sitem eder. Nitekim Süleyman Bey, Cem Sultan'ın yardım isteğini ilettiğinde De Puson'un [yani Pierre d'Aubusson] yüzündeki sevinç ifadesinden aslında onun Cem Sultan için hiç de “hayırlı” olmayacak planlar yaptığını anlamıştır. Bu düşüncesini şöyle dile getirir: “Dö Puson'a ait mektubunuzu verdiğim zaman yüzünde hâsıl olan alâim-i meserret, Şovalye Arno ile gizli müzakerelerinden sizi ele geçirdikten sonra birçok menfaatlerin istihsaline muvafak olmak için her türlü vesait-i melanetkârîye müracaat edeceklerini hissettim”(27). Öyle ki bundan sonra olacaklar için büyük endişe duyan Süleyman Bey, kendisini gemiden aşağı atmaya yeltenir; metinde Süleyman Bey'e güçlülük engel olduğu söylenir. Ancak metinde Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerine olan tavrında herhangi bir değişiklik görülmez; Cem Sultan en çok güvendiği adamının sözlerini dikkate almadığı görülür.

Bu sahneden sonra Cem Sultan'ın Rodos'a ulaştığı görülmektedir. Bu bölümde, Cem Sultan'ı karşılamak için Rodos'taki Sen Antuan Meydanı'nda yapılan törene ilişkin canlı betimlemelere yer verilir: “[S]okakların halılar, kumaşlar, çiçek ve şimşir dallarıyla tezyin olduğu, pencereler, balkonlar fevç fevç temaşaya gelen güzel giyimli kadınlarla dolmuş, hizmetkârlar, müzikaçılar elbise-i fâhirelerini lâbis oldukları hâlde Fransa marşlarını terennümen Sultan Cem'in önü sıra gitmekte oldukları görü-

lür” (28). Cem Sultan Rodos'ta büyük bir hürmetle karşılandığı; yaklaşık bir buçuk ay kadar Rodos'un sayfiye yerlerinde gezinip avlanarak vakit geçirdiği söylenir.

Bu perdedeki ikinci mecliste Rodos şövalyelerinden Dö Puson ve Arno arasındaki konuşmaya yer verilir. Bu kişiler Ahmet Gedik Paşa aracılığıyla Sultan Bayezid ile haberleşerek bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre Sultan Bayezid, Cem Sultan'ın Rodos'ta kaldığı süre boyunca yıllık kırk beş bin lirayı Rodos şövalyelerine ödemeyi kabul etmiştir. Ancak Dö Puson ve Arno, Cem Sultan'ın Rodos'ta kalması durumunda karşılaştıkları tehlikeleri göz önünde bulundurarak onu Fransa'ya göndermeyi kararlaştırırlar. Cem Sultan'a gerçek planlarından bahsetmeyerek ona Rodos'ta hayatının tehlikede olduğunu, Rumeli'ne giderek saltanat mücadelesini oradan sürdürmesinin daha uygun olduğunu söylerler. Bu hizmetlerine karşılık olarak da tahta çıkması durumunda Rodos şövalyelerini himaye edeceğine dair bir sözleşme imzalamasını isterler. Sultan Cem'in kendisinden istenen sözleşmeyi imzalayarak yola çıktığının söylenmesiyle dördüncü perde sona erer.

3.5. Beşinci Perde

Beşinci Perde'de Rumeli'nde bulunduğunu zanneden Cem Sultan'ın kandırıldığı anılarak aslında Fransa'nın Nice şehrinde bulunduğunu öğrenmesi anlatılır.

Bu perdenin giriş bölümünde, Cem Sultan kendi kendine konuşurken görülür. Bu sahnede başından geçen olayları düşünerek bir yandan “[a]h yâ Rab! Bu kadar cefa ve felaketlere uğramak için ne fenalık yaptım? Ne günah işledim?” (32) şeklindeki sözleriyle talihine isyan eden Cem Sultan, diğer yandan da “biraderim beni öldürmek, adem-âbâda göndermek istiyordu; canımı[,] cenab-ı Hakk'ın bahşâyîş-i ilâhiyesinden en mukaddesini teşkil eden hayatımı[,] muhafaza etmek istedim. Bu suretle hareket etmek kendimi ölüme, tefekkür ve muhakemeden aciz zavallı bir kuzu gibi kasabın bıçağına terk etmek olacaktı. Ben ise ölmek istemiyorum” (32) diyerek ağabeyine isyanının haklı gerekçeleri olduğunu düşünmekte ve günün birinde tahta çıkacağına inanmaktadır. Rumeli'nde bulunduğunu zanneden Cem Sultan, taht mücadelesinde ona yardım edecek müttelikler bulacağını düşünerek teselli olmaktadır gerçeklerle yüzleşir. Odasına gelen bir şövalye ona Rumeli'nde değil, Fransa'nın Nice şehrinde bulunduğunu açıklar. Kandırıldığını anlayan Cem Sultan, yine talihine isyan eder: “Ah! Yine aldandım, yine iğfal olundum. Bütün dost zannettiklerim yılan tıynetinde zuhur etmiş, acaba tâli'im, tâli'-i nâ-sâzım muktezasından mıdır?” (34)

Bu perdede Cem Sultan'ın hayalleri ile gerçekler karşı karşıya getirilerek onun nasıl büyük bir yanılgı içinde olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Cem Sultan, içinde bulunduğu koşullara rağmen emellerinden vazgeçmeyeceğini ifade eder: “Hayır, hayır! Yüz bin kere hayır... Benim gibi kahramanlık davasında gezenler fikirlerinden dönmemişler; hiçbir mâni'anın, hiçbir kuvvetin, hiçbir felaketin önünde boyun eğmemişler! Ben de onları kendime rehber, model, numune ittihaz edeceğim; hiç, hiçbir şey beni bu fikirden döndüremeyecek, bu fikrime, bu arzuma galip gelmeyecektir. Belki bana galebe eder. Belki topladığım askeri mahv ile beni firara mecbur kılar,

fakat beni Osmanlı tahtına çıkmak için olan arzumdaki, bu hakkımdan sarf-ı nazar ettiremez. Ölünceye kadar devam edeceğim” (34). Ancak Cem Sultan tahta çıkmak bir yana, kendi özgürlüğünden bile yoksun bir hâldedir. Nitekim şövalyeye derhal Rumeli’ne gitmek istediğini söylediğinde, şövalye onun Fransa’dan ayrılmasının ancak kralın iznine bağlı olduğunu belirtir. Bunun üzerine Cem Sultan’ın adamlarından Hatibzâde Nasuh Çelebi’nin krala gönderilmesi kararlaştırılır. Perde Cem Sultan’ın “Of yâ Rab!! Yâ Râb, burada da adem-i muvaffakiyet, burada da ümitsizlik, aldattılar beni buraya getirdiler; şimdi de emelimin arkasında koşmaklığıma mani’ oluyorlar. Buradan azimetim için bin türlü müşkilât gösteriyorlar; Allah’ım sen bana yardımcı ol!” (35) şeklindeki yakarılarıyla kapanır.

3.6. Altıncı Perde

Altıncı perdenin açılışında Cem Sultan, Roma’da Vatikan Sarayı’nda Papa ile görüşmeyi beklemekte ve kendi kendine konuşmaktadır. Bu bölümde Cem Sultan’ın ağzından başından geçenlerin kısa bir özeti verilir. Buna göre Cem Sultan’ın Beşinci Perde’de Rumeli’ne gitmek için izin almak üzere, hizmetkârı Hatibzâde Nasuh Çelebi’yi Fransa Kralına göndermesinin üzerinden uzun yıllar geçmiştir. Bu süre içerisinde Cem Sultan, Kraldan izin alamadığı gibi, Nice’te veba salgınının baş göstermesi üzerine başka bir şehre gönderilmiş ve orada uzun yıllar zindanda tutulmuştur. Yaşadığı sıkıntılar nedeniyle bir hayli üzgün ve ümitsiz olan Cem Sultan’ın niyeti, Mısır’a ailesinin yanına dönebilmek için Papa’dan yardım talep etmektir. Ancak Papa’nın Cem Sultan ile ilgili başka planları vardır.

Cem Sultan, Papa’nın huzuruna kabul edildiğinde oradaki görevliler tarafından sarığını çıkarması ve Papa’nın önünde diz çökmesi için uyarılır. Ancak bu isteği sert bir dille reddeden Cem Sultan, doğrudan Papa’nın huzuruna çıkıp onunla yalnız görüşmek istediğini belirtir. Bunun üzerine teşrifatçılar ve orada bulunan kardinaler odayı terk ederler. Altıncı Perde’nin ikinci meclisinde Papa ve Cem Sultan baş başadır. Cem Sultan gözyaşları içerisinde ağabeyine neden ve nasıl isyan ettiğini ve bu isyan neticesinde başından geçenleri Papa’ya anlatır. Yedi yıldır uzakta olduğu ailesinin yanına gidebilmek için Papa’dan yardım ister. Cem Sultan’ın anlattıklarını gözyaşlarını tutamadan dinlediği söylenen Papa, onun Mısır’a gitmesinin uygun olmadığını ve saltanatı geri alabilmesi için Hristiyanlığı kabul etmesi şartıyla Macaristan Kralının kendisine yardım edeceğini belirtir. Bu teklifi “Papa! Papa! Bu söylediğiniz şartı kabul edince mukabilinde nâil olacağım saltanat değil, belki âdilâne hükmedilmiş bir idam fetvası olacaktır... Siz ve bütün âlem bilmelisiniz ki Sultan Cem biraderinin elinden Osmanlı tacını almak için değil bütün cihânın saltanatı için bile dinini tebdil edemez” (41) şeklindeki sözleriyle kesin bir dille reddeden Cem Sultan Papa’nın huzurundan ayrılır.

Artık özgürlüğüne ve ailesine kavuşma ümitlerini bütünüyle yitiren Cem Sultan, İslam’ın kuralları gereği intihar edemeyeceğini ifade eder; tek kurtuluş yolu olarak canını alması için Allah’a dua etmeye başlar: “Evlâd u iyâlîme kavuşmaktan da kat’ı

ümîd etmek lazım geliyor artık her şey, her şey mahv oldu. Yaşamak için vücudu lazım gelen şeylerden, şu çıkamayan candan başka hiçbir şey kalmadı. Ümit gitti, çocuk, zevce, valide her şey bitti; hatta hürriyetim bile gasb edildi. Beni iğfal etmekte oldukları, her şeyi kendi menfaatlerine göre tedvir etmekte oldukları tamamıyla zâhir oldu. Buradan firar kabil değil, hayatımın mütebaki ızdırabâtını burada inlemeğe mahkûmum, ah !!! Yâ Râb zerre kadar sevabım varsa mukabilinde şu duamı kabul et: Bana melekü'l-mevti gönder yâ Rab!" (42).

Metnin son bölümünde Cem Sultan büyük bir üzüntü ve ümitsizlik içerisinde ağlarken odaya Mısır'dan gelen bir sefir girer. Cem Sultan aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen bu sefiri daha önce görmüştür ve onu tanır. Sefirden ailesi hakkında malumat almak ister. Sefir, Sultanın yaşadıklarından ötürü ailesinin de son derece perişan bir halde bulunduğunu haber verir. Cem Sultan başından geçenleri bu sefire anlatmak ister; ancak sefir, onun bütün yaşadıklarından haberdardır; hatta Cem Sultan'ın kendisinin bile bilmediği gerçeklerden de haberdardır. Böylelikle sefirin gözünden olayların Cem Sultan dışındaki boyutları hakkında da okuyucu/seyirci bilgilendirilir. Metnin son bölümünde sefirin bu şekilde metne dâhil oluşu, Cem Sultan ile ilgili önemli bir gelişme yaşanacağı yönünde bir beklenti oluştursa da metin burada sona erer. Defterin sonunda metnin devam edeceğine dair herhangi bir not ya da işaret yoktur. Tarihi kaynaklardan edinilen bilgilere göre Cem Sultan, 1482 yılında Rodos'tan Fransa'ya getirilmiş ve metinde de ifade edildiği gibi yedi yıl Fransa'da kalmıştır. Cem Sultan Vatikan'a 1489 yılında getirilmiş ve yaklaşık 6 yıl kadar Vatikan'da tutulmuştur. 1495 yılında Fransa Kralı, Cem Sultan'ı Papa'dan alarak Napoli üzerine yürür; ancak bu yolculuk sırasında Cem Sultan vefat eder (Uzunçarşılı, 2011: 161-179). Metinde Cem Sultan'ın Papa ile görüştüğünden sonraki hayatı hakkında bilgi verilmez. Ailesine dönme ümidini tamamen yitirdiği görülen Cem Sultan, Mısır'dan gelen sefir aracılığıyla gerçeklerle yüzleşir ve bu noktada metin sona erer.

4. Sonuç

Habibzâde Ahmet Kemal tarafından kaleme alınan "Sultan Cem Yâhud Tâli'siz Şehzâde" adlı tiyatro metninin yapılan taramalar neticesinde basılı şekli ya da başka bir nüshası bulunamamıştır, erişilen kaynaklarda bu oyunun sahnelenip sahnelenmediğine ilişkin bir bilgiye de rastlanmamıştır.

Eseri, II. Meşrutiyet sonrası dönemde tarihi olayları konu edinen oyunlara duyulan ilgi bağlamında değerlendirmek olanaklı görünmektedir. Nitekim bu dönemde tarihin önemli figürlerini ve olaylarını konu edinen pek çok eser yazılıyor ve sahneleniyordu. Ayrıca Ahmet Kemal'in Rodoslu olduğu düşünüldüğünde, onun bir dönem Rodos'ta bulunmuş olan Cem Sultan ile ilgili bir eser kaleme alması basit bir tesadüf olmasa gerektir.

Eserde anlatılan olaylar kronolojik olarak tarihi gerçeklere uygun sıralanmış olmakla birlikte kompozisyon düşüncesi güçlü değildir; olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisi yeterince işlenmemiştir. Yazarın eserini kurgularken Cem Sultan vakasının

herkeşçe bilindiği varsayımından yola çıkmış olabileceği ve bu nedenle metin bütünlüğü açısından gerekli bazı açıklamaları yapmadığı söylenebilir.

Eserde Cem Sultan'ın zayıf iradeli, karamsar, başkaları tarafından kandırılmaya açık, içinde bulunduğu gerçekliği anlamaktan aciz bir karakter olarak kurgulandığı görülür. Denilebilir ki Cem Sultan, metin boyunca yalnızca saltanat isteğinden vazgeçmemek ve Hristiyanlığı kabul etmemek noktalarında kendi iradesini kullanabilmiştir. Nitekim metin boyunca, onun yaşadığı sıkıntıların temelinde başkalarının düşüncesi ve planlarına tâbi olarak hareket etmesinin yattığı vurgulanır. Buna göre Cem Sultan, başlangıçta kendi çıkarlarını düşünen devlet adamlarının etkisinde kalarak saltanat hırsına kapılmış; sonrasında da yanlış kişilere güvenerek bir tutsak hayatı sürmüştür. Böylelikle metinde Cem Sultan bir anlamda “temize çıkarılmakta” ve başkalarının güç mücadelesi içinde yitip gitmiş trajik bir karakter olarak sunulmaktadır.

Sonnolar

- 1 Ahmed Kemal'in Doğu Türkistan ve Çin'deki faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Varis Abdurrahman [Çakan] "Doğu Türkistan'daki 'Ceditçilik' Hareketi ve Ahmet Kemâl İlkul"; *Türk Yurdu*, sayı 170 (2001), (51-58). Bu makalede Doğu Türkistan'da eğitim alanındaki reformist girişimlerden ve Ahmed Kemal'in bu girişimler içindeki yerinden bahsedilmektedir. İttihat ve Terakki tarafından bölgede görevlendirilen ve Ahmet Kemal ile de bir araya gelen bir başka Türk grubunun faaliyetleri hakkında Adil Hikmet Bey tarafından kaleme alınan ve Yusuf Gedikli tarafından yayımlanan *Asyada Beş Türk* adlı kitaba başvurulabilir.
- 2 Ahmet Kemal'in bu eseri hakkında Ayşe Fersahoğlu Eroğlu tarafından "Habibzâde Ahmet Kemal'in Kahramanlık Temalı Ninni Şiirleri" başlıklı bir makale yayımlanmıştır.
- 3 Burada "Ninni" başlıklı eserin *Vatan Yavrularına Ninni*; "Sultan Cem" adlı eserin bu çalışmanın konusu olan tiyatro metni; "Ahlak" adlı eserin *Mebde-i Ahlak* adlı eserler olabileceğini tahmin ediyoruz. *Kanlı Hâtırlardan Bikes Aile* adlı eser, Seyfettin Özege katalogu esas alınarak Ahu Selin Erkul Yağcı tarafından hazırlanan "Turkey's Reading (R)evolution: A Study on Books, Readers and Translation (1840- 1940) [Türkiye'nin Okuma (D)evrimi: Kitaplar, Okurlar ve Çeviri Üzerine Bir Araştırma (1840- 1940)]" başlıklı doktora tezindeki katalogta yer almaktadır. Buna göre bu eser 32 sayfa olup, 1330 yılında Saadet Matbaası'nda basılmıştır. Yine burada adı geçen "Melek" adlı eser, Habibzâde Ahmet Kemal'e ait bir eser olabileceği gibi, kütüphane taramalarında Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde karşımıza çıkan 1894 tarihli olması nedeniyle, bizim yazarımızdan başka bir Ahmet Kemal'e ait olduğunu düşündüğümüz esere ilişkin yanlış bir not da olabilir.
- 4 Nitekim bu dönemde Osmanlı tarihini ve özellikle Cem Sultan'ı konu edinen farklı eserlerden söz edilebilir. Örneğin Fatihli Mehmed Tevfik Paşa, Ahmed Kemal Bey'in eserini kaleme almasından tam bir yıl önce *Şehzâde Cem* (1327) adlı bir biyografi yayımlamıştır. İsmet Sarıbal, "Fatihli Mehmed Tevfik Paşa'nın Şehzâde Cem Kitabı" başlıklı makalesinde, Mehmed Tevfik'in eserlerini tarihi sevdirmek amacıyla ve popüler bir tarzda kaleme aldığından bahseder. Onun *Şehzâde Cem* adlı eserinin özgünlüğünün Şehzâde Cem'in şiirleriyle okuyucuya tarihi bir kişiliği roman tadında sunma başarısını yakalamış olmasından kaynaklandığını belirtir. Yine aynı yıllarda Abidin Daver'in Cem Sultan ile ilgili *Mazlum Şehzâdeler* adlı bir oyun yazdığını Metin And'dan öğreniyoruz (And, 2017: 147). Dönemin yayınlarını yakından takip eden Ahmet Kemal'in bu eserlerden haberdar olması muhtemeldir.
- 5 Tarihi kaynaklarda verilen bilgilere göre Cem Sultan, 6 Mayıs 1482'de, Halep'te Trabzonlu Mehmet Bey ile buluşarak Adana'ya gelmiş, Karamanoğlu Kasım Bey ile görüşerek birlikte Konya üzerine yürümüşlerdir. 6 Haziran'da Konya'yı muhasara etmişler; ancak alamamışlardır. Aynı şekilde Ankara Kalesi ve Aksaray'ı kuşatma girişimleri de başarısız olmuş ve 18 Haziran'da Taşili'ne [Mersin] çekilmek zorunda kalmışlardır. II. Bayezid de askerleriyle birlikte bölgeye gelmiş ve bir kez daha kardeşlikle barış sağlamanın yolunu aramıştır. Ancak Cem Sultan saltanatın taksimi konusundaki fikrini değiştirmemiş ve anlaşma sağlanamamıştır. Rodos'a kaçma fikri bu sırada Karamanoğlu Kasım Bey tarafından gündeme getirilmiştir (Uzunçarşılı, 2011: 161-179).

Kaynakça

- Abdurrahman (Çakan) Vâris. (2001). “Doğu Türkistan’daki ‘Ceditçilik’ Hareketi ve Ahmet Kemal İlkul”. *Türk Yurdu* 170, 51-58.
- Adil Hikmet Bey (1998). *Asyada Beş Türk*. Haz. Yusuf Gedikli. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- And, Metin (2017). *Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkul Yağcı, Ahu Selin. (2012). “Turkey’s Reading (R)evolution: A Study on Books, Readers and Translation (1840- 1940)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Ersoy, Ayşe Fersahoğlu. (2010). “Habibzâde Ahmet Kemal’in Kahramanlık Temalı Ninni Şiirleri”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 44, 157-181.
- İlku, Ahmet Kemal (Habibzade Rodoslu Ahmet Kemal). (1328). “Sultan Cem Yahud Tâlî’siz Şehzâde”.
- . (1333). *Elifbâ-yı Türkî*. Orenburg: Vakit Matbaası. <https://archive.org/details/Habibzade-AlifbaYiTurki>
- . (1962). *Bir Yetimin Hayâtı*. İstanbul: Hamle Matbaası.
- . (1996). *Çin Türkistan Hatıraları Şanghay Hatıraları*. Haz. Yusuf Gedikli. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Sarıbal, İsmet. (2018). “Fatihli Mehmed Tevfik Paşa’nın Şehzâde Cem Kitabı” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. Yıl 11, Sayı XXXIV, s. 197-232.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2011). *Osmanlı Tarihi II. Cilt (İstanbul’un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman’ın Ölümüne Kadar)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

EK 1. Metnin Latin Harflerine Aktarımı

Eşhâs (şahıslar)

Sultan Bâyezid	Sekizinci pâdişâh
Cem Sultan	Fatih’in evlâdı, Bâyezid’in birâderi
Süleyman Paşa	Sultan Cem’in sâdik bendelerinden
Yakub Bey	Sultan Cem’in lalası
Kasım Paşa	Karaman-zadelerden
Kayıdbay	Mısır Sultanı
Papa	İnnosan [Innocent]
Papa	Aleksander Borja [Aleksandr Borgia]
De Puson [Pierre d’Aubusson]	Rodos Şovalye reis-i hükümeti
Selçuk Hâtun	Sultan Cem’in halası

[5] SULTAN CEM YAHUD TÂLÎ’SİZ ŞEHZÂDE

“Birinci perde açılınca”

Şeyh Ebu’l-Vefâ’nın binlerce dervişânı elleri üzerinde bir tabut, Fatih’in cenazesi, Sultan Bâyezid siyahlar içinde gözlerinden akan yaşları elindeki mendil ile sildiği, diğer eliyle de tabuta muâvenet ettiği bütün erkân ve ümerânın tabutu tâkiben Fatih’e doğru ilerlediği görülür.

Meclis

Bâyezid, Sinan Mustafa Paşa, İshak Paşa

Paşaların elleri göğüsleri üzerinde olduğu hâlde pâdişâhın huzurunda

Sultan Bâyezid:—Pederimin vefâtı beni ne kadar dilhûn etdi ise sizin gibi vüzerâyâ nâilietimden de cenâb-ı Hakka o kadar müteşekkirim. Bugün bütün dünyaya sahip olmak emeline hizmet eden ve bu uğurda hârikalar izhâr eyleyen Fatih'in evlâdı olduğumu sizin sayenizde isbât edebileceğim; fakat korkuyorum, Konya'da bulunan birâderim Cem'in isyânı beni titretiyor. İştittim ki onda sâhib-i saltanat olmak hırsı var imiş. Fakat bu hak, bu saltanat bana pederimden kalmış bir hakk-ı sarîh değil midir?

Üzerindeki mâtem elbiselerini çıkararak:

—Evet bugün bir sâhib-i cihânım, bir kardeşi hükmüme münkâd edememek gibi 'aciz ü meskenet izhâr eder isem millet, devlet benden ne istifâde eder?

Biraz sükûndan sonra, Mustafa Paşa'ya hitâben:

[6]—Sen en ziyâde sevdiğim bir vezîrimsin; mehâm-mı umûr-ı devleti lâyıık-ı vechle tedvîr edeceğinden emin olduğum için sana mühr-i sadâreti teslim ediyorum.

Elindeki mührü paşaya irâe ederek:

—Al paşa! Hüsn-i isti'mâl et.

Mustafa Paşa mührü alır, Bâyezid'in eteklerine kapanır. Bir müddet sonra kapı urulur, dışarıya çıkan İshak Paşa gördüğü bir Türkmen beyinin elindeki mektubu alarak tekrar içeriye girer, pâdişâha mektubu takdim eder.

Bâyezid mektubu açarak mütâlaadan sonra Mustafa Paşa'ya:

—Paşa, Cem dâvâ-yı saltanatla başına devşirdiği bir takım Türkmen, Turgurd, Varşak gönüllüleriyle Konya'dan Bursa'ya doğru hareket etmiş, bir çâre-i âcile lâzımdır; haydi icâb eden tedâbire tevessül et, mümkün ise üzerine asker sevk eyle, yâhud sulhen iknâ et.

Mustafa Paşa:—Pâdişâhım, askerini arkasına almış bir harîs-i saltanata sulh değil, silah lâzımdır. Lalanız Abbas Paşa, maiyyetinde bulunan iki bin kadar yeniçeri ve 'azeb askerleriyle ferman buyurursanız üzerine gitsin.

Sultan Bâyezid:—Gitsin fakat evvelâ teklîf-i sulh etsin; mesela saltanatımı tasdik eder ise kendisine tahsis edeceğim maaşla Mısır'da, Kudüs'de, Şam'da, Medine'de evlâd ü iyâliyle yaşasın. Ahdinde vefâ gösterdikçe benden korkmasın.

Mustafa Paşa:—Şevketlim, birâderinizin aklı varsa bu teklîf ve istekleri kabul eder. Yoksa zât-ı devletin hayâlâta mağlûb bir vücûdun mahvına her an muktedirsiniz [7] der odadan çıkar ve Ayas Paşa'ya maiyyet-i askeriyle Bursa'da Sultan Cem üzerine gitmesi emr-i pâdişâhiden olduğunu beyan eder; yedine talimâtnameyi verir.

Ayas Paşa iradeyi alınca kendi kendine:

—Bu saltanat davalarından dökülen kanların ve söndürülen hân mânların hadd ü hesabı yarın huzûr-ı âdilde sual olununca bilmem bu sultanlar nasıl bir cevâb-ı meşrûh verecekler? Beş günlük hayâtın tantana ve debdebesine mağlûben icrâ edilen bu cinâyet lekelerini bilmem hangi eller temizleyecekler! Ne çâre emr-i pâdişâh imiş, münkâd olmak lâzım. Fakat bu kadar hizmetlerimiz mesbûk olduğu hâlde yine teveccüh-i pâdişâhî bilmem neden Mustafa Paşa'da oluyor.

Hırs-ı intikamla ellerini sıkarak:

—Bu defa inşallah elde edeceğim muvaffakiyet beni mühr-i sadârete nâil eder.

Ayas Paşa askerini ve levâzımât-ı harbiyeyi ihzâr ederek yola çıkar.

Tablo

Bursa civarında bir köy, iki muhârib ordular kurulmuş, biraz uzakta mutantan bir çadır, çadırın önünde hazânın ağaçlar üzerinden toplayıp yere serdiği yapraklar üzerine oturmuş muttasıl düşünen Sultan Cem'le, karşısında ehîbbâ-i sâdikasından Frenk Süleyman Bey'in söylendiği görülür.

[8]

Meclis

Sultan Cem, Süleyman Bey

Süleyman Bey: —Görüyorsunuz sultânım, Ayas Paşa ma'iyyeti bizim bir kolumuza bile kifâyet edecek derecede değildir; ma'iyyetimiz, mevcut askerimiz yirmi bine yakındır, karşımızdaki iki bin derme çatma yeniçeri ve 'azeb yağmacılarına karşı olunacak muvaffakiyetimizi şimdiden tebrik ederim sultânım!

Sultân Cem: —Ah! Tâli'-i ma'kûsum beni ne zaman mesûd etti ki burada mesrûr olayım, bizim dağlardan topladığımız, fenn-i harbden bî-haber olan Türkmen, Varşak haydutlarıyla istihsâl-i muvaffakiyetimiz imdi pek o kadar kavî değilse de Rabb sübhânehu tefviz-i umûr ederek muvaffakiyetimi yine ondan dilerim. Onun adâletine ilticâ eden bir Fatih evlâdı elbette lâıyk olduğu verâset-i saltanata nâil olur; müsterih ol Süleyman!

Süleyman Bey telaş ve heyecanla:

—Efendim karşıdan birtakım insanların çadırımıza doğru geldikleri görülüyor, ne cesaretdir.

Cem Sultân bir kayıdsızlıkla ayağa kalkar ve Süleyman Bey'e:

—Onlar imdâd-ı ilahîdir; Sultân Cem'in yardımcısıdır!

Sultân Cem karşıdan gelmekte olan bu insanlara zihninde yavaş yavaş birer şekli-hakikat vermeğe başladıkça bütün bu âmâl-i mahrûme-i şebâbetin bir gün birdenbire mesûdiyete tahavvül edivereceği ihtimaliyle kalbinde azim bir saâdet duyarak müteselli olur; bir müddet ayakda durduktan sonra yine yapraklar üzerine oturarak Süleyman Bey'e hitâben:

—Süleyman haydi orduya tekarrüb eden şu insanları anla! Onlar Yâkub Bey midir bana haber getir.

[9]Süleyman Bey yerinden fırlayarak bârika-nişin bir süratle ovaya doğru ilerler, bir vakit sonra avdet ederek onların Sultân Bâyezid tarafından gönderilmiş bir teklifçi olduğunu Sultân Cem'e anlatır.

Sultân Cem Süleyman Bey'e: —Süleyman, onların başları kim ise söyle de gelsin.

Süleyman Bey çadırdan çıkarak kendisini bekleyen teklifçilere doğru yürür. Sultân Cem'in Ayas Paşa'yı çağırdığını söyler; bir vakit sonra Süleyman Bey, Ayas Paşa beraberinde olduğu halde Sultân Cem'in çadırına dâhil olur.

Cem Sultân: —Paşa ne istiyorsun? Vâris-i hakîkisi olduğum Osmanoğulları saltanatından beni mahrûm etmek için birâderim tarafından gönderildi isen hiçbir şey söylemeden çadırdan çıkmalsın!

Ayas Paşa: —Sultânım birâderin Bâyezid Han'ın saltanatını tasdik eder iseniz efendim-i ze kayd-ı hayât şartıyla bir maâş tahsîs ederek arzu buyurduğunuz memlekette yaşamağa evlâdı u ıyâlinizle mezuniyet veriyor; emir sultânımızdır.

Sultân Cem: —Haydi git birâderime söyle gasb ettiği hakk-ı saltanatımı ona lâıyk olduğu mücâzâtı göstererek alacağım!

Ayas Paşa fazla söylemeğe lüzum görmeyerek Süleyman Bey'le çadırdan çıkar, karşıda kendisini bekleyen askerini Süleyman Bey'e irâe ederek:

—Bugün burada gördüğün şu askere mukavemet edecek bir Sultân Cem ordusu göremiyorum der süratle ilerler.

[10]Süleyman Bey Sultân Cem'in yanına avdet eder, Ayas Paşa'nın muhârib olduğunu anlatır; Sultân Cem tedârikât-ı harbiyeyi emreder. Bir vakit sonra Sultân Cem beyaz bir at üzerine râkib olduğu halde Süleyman Bey'e tekarrübe;

Cem:—Ceddin Yıldırım'ın evlâdları yüzünden bu vatan epeyce sarsıldı, fakat bu dâvâ-yı saltanat hırsından vatanda açılan yaraları az zamanda telâfiye bir Çelebi Sultân Mehmed yetişmişti; şimdi ecdâdımızdan irsen intikal eden bu hırs-ı mühlîk Fatih evlâdlarını da tarihe epeyce muâheze ettirecektir, fakat -of!- ne için birâderim tedvîr edemeyeceği bu dolâb-ı devleti bana teslim etmesin; pederim kendisini velfahd tâyin etmiş, şimdi ise pederim öldü; millet, asker beni pâdişâh etmek istiyor, neden birâderim buna râzı olmasın?

Biraz düşündükten sonra:

—Süleyman! Süleyman! Karşıda sislerle mâtem tüllerine bürünmüş şu Osmanlıların ilk beşiği olan Bursa bak bize karşı kollarını açmış pür-tehâlükle bekliyor; vatanın kanını emen bir takım paşaların, mütegalibelerin elinden kendini kurtarmaklığımızı tazarru eyliyor. Haydi orduya hareket emrini ver!

Sultân Cem atını sürer, peşinde Süleyman Bey askeriyle ilerlemekle, bir vakit sonra karşı karşıya gelen iki Osmanlı ordusu hûn-rîz muhârebeye başlar, Ayas Paşa dehşetli bir hezîmete dûçâr; Sultân Cem muzafferden Bursa'ya dâhil olur.

-Perde iner-

[11]

İKİNCİ PERDE

Sultân Cem Bursa'da tahta iclâs eylediğinin on sekizinci günü sarayında gurûbuna temâ-yül etmiş güneşi seyredirken uzaklardan bir izdiham, bir kalabalık nazarına çarpar, hemen Süleyman Bey'i çağırarak;

Sultân Cem: —Süleyman! Pâdişâhlığının ilk muzafferiyeti senin sayende temîn edildi; fakat şu karşıdan gelen kalabalık mutlak o muzafferiyeti ye'se, kedere tahvile kâfidir.

Biraz düşündükten sonra:

—Kal'amız metîn, ahâlimiz mutâva'at eder, fakat ihzârat yok. Ne yapalım?

Süleyman Bey: —Sultânım irâde buyursanız hemen elde bulunan askerle karşılarına çıkarız, rahat yerimizde ölmekden, meydan-ı muharebede can vermek daha efddair!

Sultân Cem: —Haydi öyleyse askeri hazır et; der ve siyah câzibe-nişîn gözlerini şiddetle açarak ve ellerini birbirine kavuşturarak odanın içinde dolanmağa başlar; bir müddet sonra Süleyman Bey'in hazırladığı askere pîr olur. Yenişehir Ovası'nda karşılaşan iki kardeş ordusu bilâ-ifâte-i zaman iki gün mütemadiyen kanlı muharebelerden sonra Sultân Cem bir hezîmet-i müdhîşeye dûçâr olarak firara başlar.

Sahne

Sultân Cem dağlar arasında kendi kendine:

—Ah! Hain Yakub, İshak Paşa'nın mevâ'id-i kâzibesine iğfalen senelerden beri nân-ı [12] nimetle perverde-i vücûd ettiğin zavallı Cem'e akıbet ihanet eyledin; beni pederimden mevrus taht ve saltanattan mahrumen bu Allah'ın susuz ve çorak çöllerinde, ovalarında, yalçın kayalı dağlarında süründürüyorsun; ben Süleyman'ın sözlerine pek ehemmiyet verir idim, fakat bilmem bu hain hakkındaki mütalaatına neden kâni' olmadım?

Ellerini başına götürerek:

—Allah'ım mukadderâtının mübeddel-i ikbâl olması için sana sığınan şu Cem'in tazarru' ve niyâzını kabul et!

Süleyman Bey Cem'in bu sözlerinden müteessiren hafif bir sesle kendi kendine:

—Zavallı Sultânım, teessürâtından mütevellid söylediği sözler kalbimi o kadar sıkı ki bu kadar muharebelerde buldum, kanlar dökdüm, kanımı dökdüler; hiç böyle olduğumu hatırlayamıyorum.

Başını elleri içine alarak: Birkaç sözle ona vefâ-yı kalbimi, samimiyet ve meveddetimi elbet anlatmak isterim, sultânımın ızdırabını acaba sözlerim telâfi edecek mi? Yok, her halde söyleyeceğim...

Yerinden kalkar, biraz ötede bir kaya parçasının arkasına gizlenmiş oturmakta olan Sultân Cem'e tekarrüble:

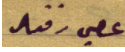
—Sultânım, günlerce bu kimsesiz dağlarda kırk elli askerimizle oturmakta, kurtlar gibi gizlenmekte bir mana bulamıyorum. Emrediniz, irade buyurunuz icâb ederse refâhınız uğruna canımı feda edeyim, kardaşımıza bir ricanız varsa her türlü mehâlike göğüs vererek şu dağların kimsesizlikleri arasından geçeyim, birâderinize halinizi söyleyeyim. Burada oturmakla çâre-i halâs temin etmek değil; [13] ümîd-i halâsı söndürmüş oluruz.

Süleyman Bey ayağa kalkarak:

—Sultânım bugün de akşam oluyor, mutlaka bugün bir teşebbüs lazımdır!

Sultân Cem'in her tarafını ağır ve mâtemî bir sükûn kaplamış olduğu halde Süleyman Bey'e:

—Git Süleyman halam Selçuk Hâtun'u bul, birâderime gönder, Anadolu'da hükümet etmeğe râzı olan birâderi Cem'in şu ricâsını kabul etsin. Halama benden de selam et.

arasında:

—Kabulde imtina ederse evlâd u iyâlimle Mısır'a iltica edeceğimi söyle.

Süleyman Bey bu emri alarak dört gün sonra türlü mehâlik içinde Bursa'da Şehzâde Abdullah Sultân'ın ordusuna dâhil olur, derviş kıyafetiyle orduda birkaç gün kaldıktan sonra oradan Bursa'ya Selçuk Hâtun'u bulmak üzere hareket eder. Süleyman Bey Selçuk Hâtun'un Bursa'da muhteşem bir saray içinde olduğunu haber alınca üzerindeki derviş elbisesiyle huzûr-ı hâtuna kabul edilmeyeceğini anlayarak tebdil-i kıyâfetle saray kapısı önüne gelir, kapıyı urur. Bir vakit sonra kapı açılarak Süleyman Bey saraydan içeri alınır ve Selçuk Hâtun'un huzuruna çıkarılır.

Meclis

Selçuk Hâtun, Süleyman Bey

Selçuk Hâtun:—Birâderine isyan eden Cem'in bendesi Süleyman Bey sen misin? Sultânın [14] evvelce benim nasihatlarımla âmil olmadığı için şimdi nâdim değil mi? Fikri nedir, ne söyledi anlat bakalım bende-i sâdik!

Süleyman Bey bir bâr-ı hacâlet altında ezile ezile gâyet hafif bir sadâ ile:

—Sultânım Cem ellerinizden öpüyor, birâderi Bâyezid Han'a karşı isyân ettiğine nâdim olmuş. Fakat kendisi bu isyanda bî-günah idi; çünkü lalası Yakub Bey'in iğvaât ve teşvikâtına mağlûb oldu. Gençliği cihetiyle saltanata tabii olan hırsı kendisini mağdur gösterir. Şimdi dağlar, ormanlar arasında bir vahşi canavar kıyâfetiyle bir sultânın yaşaması elbette tevcvîz edilemez! Hayâtı günde bin türlü tehlikelere maruz kalıyor, ağlamaktan gözlerinin ferî söndü, şiirleriyle dağları taşları inletiyor. İnsan olup da bu hâlde tahammül etmek elden gelir şey değildir! Kendisi birâderine ilticâ etmek istiyor, Rumili'ye geçmemek ve Anadolu'da saltanat etmek suretiyle taksîm-i verâsete râzı oluyor; bunu da halam Selçuk Hâtun birâderime is'âf etdirir diyor: himâyetinize ilticâ eden Cem Sultân gibi bir gence dağlarda işkence muvâfik-ı şân-ı insâniyet değildir; her halde bir cevâbınıza intizar ediyor.

Selçuk Sultân:—Ah! Câhil çocuk. Câhil de değil, hem şâir hem âlim hem de fâzil olduğu halde kendisine câhil demekte yine kendimi haklı bulurum. Yakub Bey gibi bu devletin daima inkırazına çalışan birinin sözlerine kapılıp da kardeşe isyan etmek işte insanı böyle dağlara düşürür.

Bir müddet tefekkürden sonra kendi kendine:

—Tecrübesiz çocuk ecdâdın sana bir misal olabilirdi, Yıldırımzâdeler ne hâle girdi. [15] Devlet, vatan onlar yüzünden ne derekeye inmişti. Zavallı Cem ilmin, fazlın sana bunları pekâlâ anlatırdı, fakat hırs-ı saltanat! Seni isyana teşvik ile menfaâtlerini temin etmek isteyen hâin bendeler, alçak lalalar!

Bir müddet kalkar, titrek elleriyle Süleyman Bey'i tutarak:

—Sen hakikaten sâdık bir bendesin! Bu sadakatının mükâfatını benden, Cem'den ziyâde karîb bir âtide Allah'dan göreceğine emin ol! Haydi git Cem'i teselli et. Ben size bir haber gönderirim; eğer Bâyezid'i ikna edemezsem kaçmanız için de irâe-i tarîk ederim, müsterih olunuz. Fakat benim bu muavenetinden kimse haberdâr olmasın, şu yaşımdan sonra işkenceler altında öldürülmeyeyim, sen Abdullah Sultân'ın ordusundan geçerken gâyet müteyakkız bulun, haydi Allah selamet versin oğlum!

Süleyman Bey odadan çıkar, yavaş yavaş yürümeğe başlar. Kendisini son derece tehâlükle bekleyen Sultân Cem'e dört gün sonra vâsıl olur.

Sultân Cem Süleyman Bey'i görünce:

—Hayırlı haberler getiriyorsun inşallah Süleyman! Bilirim halamın rikkat-i kalbi vardır, kendi yapamayacağı bir şey bile olsa vâsita ile yaptırmakta güçlük çekmez.

Süleyman Bey: —Gözlerinden öpüyor sultânım, müsterih olsun diyor, her halde birâderin Bâyezid'i ikna edeceğini, olmadığı takdirde her neye teşebbüs etmek icâb eder ise [16] bize bir talimat vereceğini vaad ediyor. Halinizi, muhitinizi tarif ettiğim zaman rikkati son dereceye geldi sultânım!

Sultân Cem: —Acaba vaad ettiği günde birâderime gitti mi?

Süleyman Bey: —Rikkat ve merhameti zanneder isem onu aynı dakikada birâderiniz nezdine sevk etmiştir.

Sahne

Süleyman Bey'le Sultân Cem

Sultân Cem elleri göğsünde olduğu hâlde:

—Ah Süleyman, aradan bir hafta mürûr ettiği halde elan bir haber zuhûr etmedi; bu dağların gündüz güneşin aksinden hâsil ettiği şiddetli sıcakları; gece yağmur gibi üzerimize dökülen çığ taneleri böyle devam eder ise bizi yakın zamanda eritir. Bu yerlerde kalacak cesedimiz, üzerinde çıkacak çimenler, hiç olmazsa bir kuzuya olsun nâil olamayacak.

Başını göğe kaldırarak:

—Allah'ım bu tenhâlık bu sükûttandır?

Süleyman Bey'e hitâben:

—Süleyman, tâli'in şu acı sillesine tahammülüm kalmadı, bari şu günlerde bir haber gelse de biz de yapacağımızı bir an evvel yapsak. Of!

Sultân Cem hıçkırıklar ile ağlamağa başlar. Süleyman Bey Cem'in bu söz ve hâminden müteessiren ayağa kalkar;

Süleyman Bey: —Emret sultânım, ister isen halanız Selçuk Hâtun'dan haber beklemeden [17] Mısır hudûduna yürüyelim.

Sultân Cem: Yolda dūçâr-ı tecâvüz olmayacağımızdan emîn olsam harekette te'hîr göstermezdim!

Bu sırada karşıdan beş on kişinin sūratle geldiği görülür. Sultân Cem mesrûr, Süleyman Bey mesûd bu gelenleri karşılar; bunlardan birisi Selçuk Hâtun, diğeri Sultân Cem'in Vâlidesi, çocukları ve familyası olduğu anlaşılır.

Meclis

Sultân Cem, Selçuk Hâtun, Süleyman Bey, Cem'in ailesi

Selçuk Hâtun Cem'e doğru mütebessim bir çehre ile ilerleyerek:

—Birâderin Bâyezid'in hırs-ı saltanatı senden daha ziyâde taşkın, ne söyledi isem mümkün olmadı. Anadolu'da saltanat etmek fikrini söyleyince arûs-ı saltanatın taksim kabul etmeyeceğini bütün hiddetiyle söyledi; bunun elinden çâre-i halâs ancak Osmanlı hududundan çıkmakla kâbil olabilir! Pederin Fatih on dokuz birâderinin cenaze alayını seyretmekle saltanatını tahkîm etmişti. Birâderin Bâyezid'de pederini kendisine bir numune ittihaz ederek senin katlinde bir mahzûr görmez, teslimine râzı değilim; haydi şehzâdem evlâd u iyâlin beraberinde oldukça hırs-ı saltanata daima gâlib bulunmalısın!

Sultân Cem halası Selçuk Hâtun'u dinledikten sonra çocuklarına sarılır, onları gözyaşlarıyla karışık büselere gark eder. Süleyman Bey'e tevcîh-i hitâb ederek:

[18] Sultân Cem: Süleyman hazırlanınız, bu akşam hudûda doğru çıkmamız icâb ediyor.

Halasına hitaben:

—Hakikatli halam bize ruhsat ver gidelim!

Selçuk Hâtun rikkat-i kalben mütevellid bir rekâketle

—Allah selamet versin der ağlamağa başlar;

Sultân Cem, aile ve çocukları birer birer ellerinden öperek ilerlemeğe başlarlar; Selçuk Hâtun da maiyetiyle avdet eder.

- Perde iner -

[19]

ÜÇÜNCÜ PERDE

Şam hududunda bir gece, ortalık karanlık, derin bir sükût hüküm-fermâ, atlar ağır ağır ilerlemekte.

Meclis

Sultân Cem, Vâlîde ve ailesi, Süleyman Bey

Sultân Cem kendi kendine: —Of! Gece ilerledikçe karanlık daha ziyâde kesb-i kesâfet ediyor, tabiat daha elîm bir hâl alıyor,

Başını göğze kaldırarak:

—Etrafı ölüm soğukluğu ihâtâ ediyor; etrâfımı mezar korkunçluğu kaplıyor. Bu hâl ne?

Çocuklarına dönerek ellerini kalbi üzerine kor:

—Kalbim anlaşılmaz bir heyecan ile eziliyor, of yâ Rab bu karanlık gecenin koyu karanlığında bir çöl ortasında olduğuma delâlet edecek bir ziyâ görebilmeyi nasîbimin en yüksek bir mükâfâtı addedeceğim. Yok, hiçbir şey yok, ne bir ziyâ, ne bir hareket, hiçbir şey görünmüyor, hiçbir şey işitilmiyor! Her şey bana, benim evlâd u iyâlimin tâli 'sizliğine ağılıyor!

Etrafa mütehâyir bir nazar fırlatarak tevakkuf eder;

Süleyman Bey'e teveccüh-i hitâb ile:

—Karşıdan bir kalabalığın süratle üzerimize doğru geldiğini görüyorum, hayal mi hakikat mi Süleyman?

Süleyman Bey heyecanlı bir sadâ ile:

[20]—Evet, evet sultânım. Ailenizi muhafaza ediniz, bunların kim olduğunu anlamak üzere ilerleyelim!

Atını mahmuzlayarak yıldırım süratiyle ilerler.

Bir müddet sonra, tüfenk, kılıç sadâları yekdiğerini vefî eder, Sultân Cem bu mücadele-den istifade ederek ailesiyle dağlar, ormanlar arasına ihtifâ için saldırır.

Bir vakit sonra ailesiyle sâlimen vâsıl olduğu ormanlar arasında birden feverân eden bir hassâsiyet-i rûhiye ile tatmin edilmemiş teessürâtının kalbinde açtığı ceriha-i mâtemle ağlamağa başlar.

—Eyvah, bu vâhî ümid! Böyle dağların ormanların tehî köşelerinde, mahûf inlerinde istihsâl-i muvaffakiyet edilecekse...

Düşünerek:

—Çekeceğimiz mezâhim ve meşakkatten, düçâr olacağımız hâl-i sefâlet ve perişâniyeti düşündükçe çıldıracağım.

Biraz ilerde durmakta olan Cem'in evlatlarına ve familyasına ihale-i nazar ederek:

—Bak şu zavallılar, öksüz düşüncelerin a'mâk-ı ye'sinde keder-engiz tasavvurlarla ağlamaktan şimdiden ne hâle geldiler.

[21] Yerinden doğrularak Cem'e hitaben:

—Oğlum! Senin muvaffakiyetin uğruna hangimizin kurbân edilmesi lâzım ise söyle, Allah aşkına söyle! Yoksa medîd işkencelerin yed-i kahrında günlerce bütün ailenin ezilmesinden, inlemesinden ise bu bir bıkkın (?) hayâtın kurbânı ben olayım.

Sultân Cem me'yusen:

—Vâlideciğim işte Süleyman Bey geliyor, benim yegâne ümîd ve tesellim bu vücuttur. Çâre-i halâsı hep ondan tazarru edelim. Bundan sonra Mısır'a gidebilmek için az bir yolumuz kaldı; deminki taarruzlarına düçâr olduğumuz Türkmenler tehlikesi de bundan sonraki gideceğimiz yerlerde yoktur; siz birinci defa maruz kaldığımız şu tehlikeden görüyorum ki çok müte'essir oldunuz. Ah zavallı Cem! Bir senedir bunun gibi ne kadar mehâlîke göğüs verdi, ne kadar kurşunlara hedef oldu. Kaç kılıcın parıltısına karşı durdu. Fakat Vâlideciğim kabil değil bu kadar işkenceler hırsıma galebe çalmağa kâfi gelmiyor.

Süleyman Bey gelir, me'yus bir sîmâ ile Sultân Cem'e:

—Yegâne istinâdımız Kahraman Mehmed ile elli nefer mevcut askerimizden on tanesi şehîd edilmişler, bâki kalan efrâd da sultânımızın emrine muntazır bulunuyorlar!

Sultân Cem: —Ah tâli'in gösterdiği bu kara günleri Süleyman ve Mehmed'imle aydınlatmak ümidim pek kavî idi.

Ellerini başına koyarak bir müddet sükûndan sonra:

—Mehmed şehîd oldu ise Allah Süleyman'ı Cem'e bağışlasın!

Süleyman Bey'e teveccüh-i hitâbla:

[22] —Süleyman sen sağ ve var ol!

Bir dakika tevakkufdan sonra:

—Bu gecenin karanlığından istifâde etmeliyiz, evet Mısır'a, Mısır'ın sultânı Kayıtbay'a ilticâ etmeliyiz. Evvelce onunla bir müzakeremiz var idi; ben birâderime isyân eder isem istihsâl-i muvaffakiyet için o da muâvenetde bulunacağını vaad etmişti. Karamanzâde Kasım Bey de bu ittifaka dâhil idi.

Süleyman Bey: —Kasım, evet Kasım, bu isim tüylerimi ürpertiyor, bu melunun her fırsattan istifade etmek hırsı, hoş sultânıma muvazzahan anlatılmış iken, yine Kasım Bey'e itimâd olunuyor. Ah! Yenişehir hezimetine yegâne sebep olan Kasım ve Yakublar... Bunlar birer yılan gibidirler Sultânım; yılanın üzerinde parlayan nakş-ı nigâra insan aldanmamalı, bir gün olur da yine onlar kendi muhabbetleriyle meşhûn olan kalplere zehirlerini boşaltırlar. İşte bu melunlar da böyledir! Mısır'a ilticâ edelim, fakat Karamanzâdeleri işe müdâhale ettirmemek şartıyla...

Sultân Cem: Pekâlâ şimdi hazırlanalım, asker hareket etsin, biz de onları takip ederiz.

Sultân Cem ailesine hitâben:

—Hazır olunuz, hareket edeceğiz.

Bir vakit sonra Mısır'a müteveccihen hareket olunur.

[23] Sahne

Mısır'da

Meclis

Kayıtbay, Sultân Cem

Kayıtbay: —Siz şimdi Mısır'a sâlimen vusulünüzü en büyük muvaffakiyetiniz addetmelisiniz; bir gün evvel Karamanzâde Kasım Beyle, Trabzonlu Mehmed Bey'den mektuplar aldım, Sultân Cem'in imdadına koşmalıyız diyorlar, her iki taraftan ihzarât var. Mehmed ve Kasım Beyler oldukça metin bir kuvvete hâiz bulunuyorlar; ben de mâlen muâvenetimi mukavelenâmeye derç ettirdim. O hâlde geçireceğimiz küçük bir vakti büyük muvaffakiyetler bile telafi edemez, aileniz burada kalır; onların hayâtları taht-ı tekellüfümde bulunduğça bittabi mutmain ve müsterih olarak iş görmelisin!

Sultân Cem Kayıtbay'ın sözlerini keserek:

—Bütün Anadolu mezâhimini beraberimde geçiren müşfik bir aile eminim ki bu sefere de iştirak eder.

Kayıtbay: —Pekâlâ, bu seferinizin en mühim rolleri denizlerde geçecek, Karamanzâde Kasım Bey'den gelen haberler eğer Sultân Cem bir miktar donanmaya mâlik bulursa muvaffakiyetin yüzde yüz olacağını memûl ederim diyor. Hacca gittiğiniz zaman Trabzonlu Mehmed Bey de bir mektup göndermiş idi. Rodos şövalyelerine ilticâ olunursa onlar kuvvetli bir donanma ile Sultân Cem'i Musa Çelebi gibi Rumili cihetine geçirirler diyor; şimdi aylarca denizlerde devâm edecek bu sefere ailenizin iştiraki muvafık olamaz! Siz evvela Kasım Bey'in dâvetine icâbet eder, oradan Süleyman Bey'i Rodos'a göndererek bir vaad mukabilinde onlardan donanma ahzına teşebbüs edersin?

Sultân Cem bu sözlerin karşısında ka'ır-ı nâ-yâb-ı tefekküre dalar, bir müddet sonra başına kaldırarak:

[24] —Öyle ise İçil'de beni bekleyen o kuvvetli orduya her hâlde kavuşmalıyım, ailem sana emânet olsun der, ailesinin bulunduğu odaya ifâ-yı vedâ için girer; Vâlidesi ve çocukları Cem'in boynuna sarılarak koyuvermek istemezler, Cem bir hareket-i şedîde ile ellerinden kurtulur, Süleyman Bey ve beş on muhafız ile yola çıkar.

Kayıtbay odada yalnız kendi kendine:

—İnsan ne idraksız mahlûk? Hep kendi menfaatini düşünür, sanki herkesin kalbi lezâiz-i hayâtîyeden hoşlanmaz? Cem sâhib-i saltanat olmak ister de, Kayıtbay ülkesini tevsi' ettirmeğe heveskâr olamaz...

Biraz düşündükten sonra:

—Cem'i gönderdik, şimdi kan deryasına dönecek Anadolu'ya kim bilir bir vakit gelip de Kayıtbay sahip olmasın?

Gittikçe harâret-i kelâmîyesi tezâyüd ederek:

—Evet, evet muvaffakiyet yolunda! Her hâlde Anadolu'ya sâhip olacağım!

Bu sırada odaya bir uşak dâhil olarak içerde bir kadının bayıldığı haber verir; Kayıtbay hareme haber vermesini ve böyle ehemmiyetsiz şeyler için kendisini tâciz etmemesini uşağa söyler, yine kendi kendine söylenmeğe başlar.

Kayıtbay: —Sultân Cem Haleb’de Gedik Ahmed Paşa’nın ordusuna mutlak tesadüf [25] eder, orada ümerânın ihtilâf-ı efkârı hûn-rîz bir çarpışmaya mutlak sebep olur.

Ellerini başına dayayarak:

—Fakat ben burada istifâdemî taht-ı temîne almak ve icâb eder ise âni bir zamanda Anadolu’yu istila edivermek için tedârikâtta bulunmalıyım.

Kayıtbay derin bir tefekkürün mağlubu olarak kâbus-ı elem altında uyur kalır.

Sahne

İçil’de bir akşam, latif bir yaz akşamı, ortalık sâkin ve sükûn. Yalnız Karamanzâdelerin ordularından gelen bir velvele ara sıra bu muhitânın sükûnetini ihlâl ediyor; Cem Sultân büyük bir ağacın altında Süleyman Bey’le görüşüyor, biraz ötede Kasım Bey muttasıl düşünüyor.

Meclis

Cem Sultân, Kasım Bey, Süleyman Bey

Cem Sultân Kasım Bey’e hitâben:

—Süleyman Bey’i Rodos şövalyelerine göndermeyi muvafık buluyorum, yarından müsa- it günümüz yoktur, hemen icâb eden tâlimatı Süleyman Bey’e verir, yola çıkarınız.

Kasım Bey: —Evet vakit zâyî etmeden Süleyman Bey’i göndermeliyiz; çünkü kışın vesâitin güçlüğü cihetiyle Sultân Bâyezid buralara lâyıkıyla asker sevk edemedi; Haleb’de Gedik [26] Ahmed Paşa’nın maiyetindeki asker hâl-i hazır [vu]kuunda bile kâfi değildir! Tabii az zaman sonra Mehmed Bey’dan, Mısır’da Kayıtbay’dan gelecek imdadla pek büyük muvafakiyet istihâal edeceğiz. Fakat Rumili’ye geçmek için herhalde donanmaya ihtiyacımız var! Bu kadar kuvvetle Anadolu’da elde edeceğimiz muvaffakiyet sultânımızın saltanatını tahkîm etmez...

Kasım Bey’in sözlerini müteakib karşısında durmakta olan Süleyman Bey’e bir talimat uzatarak:

—Süleyman Rodos şövalyelerine gider, şu talimat mucebince eğer taht ve saltanata sâhib olursam kendilerine azîm mükâfatlar vereceğimi vaad edersin?

Süleyman Bey talimatı alır, Kasım Bey’in dâhil-i ittifak olduğuna müteessiren Rodos’a müteheyi-i hareket olur.

-Perde iner-

[27]

DÖRDÜNCÜ PERDE

Tablo

Anamur açıklarında bir balıkçı kayığı, derûnunda Sultân Cem ve otuz kadar maiyyeti sandal fırtınanın şiddetinden hâsıl olan telatum derya üzerinde muttasıl sallanmakta, biraz iler- de beyaz köpükler arasında heyet ve dehşetleriyle Kastilya Başpapazı Don Alvaro kumanda- sında olan şövalye donanmasının Sultân Cem’i hâmil olan kayığın üzerine gittiği görülür; bir müddet meşakkatten sonra Sultân Cem kumandan gemisine alınarak fevkalade izzet ve ikrâma mazhar kılınır.

Gemide: Meclis

Frenk ve Süleyman Bey, Sultân Cem

Süleyman Bey: —Dö Puson’a ait mektubunuzu verdiğim zaman yüzünde hâsıl olan alâim-i meserret, Şovalye Arno ile gizli müzakerelerinden sizi ele geçirdikten sonra birçok men- faatlerin istihsaline muvaffak olmak için her türlü vesâit-i melanetkârîye müracaat edeceklerini hissettim. Sultânım siz netice-i müzakerâtı beklemeden yola çıkmışsınız, ah!! mukadderât-ı ezeli bize hep böyle kara günler gösterecek ise ben bu hayâta bu gün burada kendimi denize atmakla hâtime vereceğim!

Ayağa kalkar ve yumruklarını sıkarak:

—Evet işte gidiyorum, der geminin güvertesine doğru koşar.

Sultân Cem Süleyman Bey'e sarılarak koyuvermek istemez, bu gürlütle ile gemi mürettebatı Sultân Cem'in muavenetine koşarlar, Süleyman Bey'in teşebbüsü akîm kalır.

[28] Sultân Cem Rodos'da haşalı bir at üzerinde Sent Antuan meydanına doğru sağ tarafında Arno olduğu hâlde ilerlediği sokakların halılar, kumaşlar, çiçek ve şimşir dallarıyla tezyîn olduğu, pencereler, balkonlar fevç fevç temaşaya gelen güzel giyimli kadınlarla dolmuş, hizmetkârlar, müzikacılar elbise-i fâhirelerini lâbis oldukları hâlde Fransa marşlarını terennümen Sultân Cem'in önu sıra gitmekte oldukları görülür. Sent Antuan meydanına vusullerinde Reisü'r-Rüesâ Dö Puson karşlarına çıkar, şark âdeti üzere ellerini göğsüne koyarak Sultân Cem'e selâm verir ve teâtî-i efkâra başlar.

Dö Puson Sultân Cem'e:

—Şövalye gibi hak ve hakikate hâdim, tarîk-i istikamette bulunan bir kavme ilticânız her hâlde muvaffakiyetinizin bir mukaddimesi telakki edilmeli sultânım!

Sultân Cem: —Şövalye demek hak rehberi demek olduğunu kaviyyen biliyorum, size ilticâyı emir ve tensîb eden vicdanım elbette sizden göreceği muâveneti, lütfu mukabelesiz bırakmaz!

Bu muhavereden beş dakika sonra şehzâde için hazırlanmış olan Fransa sarayına dâhil olunur, Sultân Cem orada bir müddet istirahatından sonra huzuruna kabul ettiği Dö Puson'la yine teâtî-i kelâma başlar.

Sultân Cem Dö Puson'a hitaben:

[29] —Burada oturmakla ruhum sıkılıyor, işitiyorum ki Rodos'un büyük mesireleri, sayd mahalleri, sayfiyeleri var imiş; bunları görmek mümkün değil midir?

Dö Puson: —Şehzâde efendimizin Rodos'a iltica edeceği haberi Süleyman Bey'le buraya vâsil olunca hemen o gün Rodos'un en mutena bir mevkiinden olan "Erimo Kastro" nam mahallî hazırladık; Rodos'un hangi mahallini arzu eder iseniz orada eğlenmeğe mezunsunuz, der odadan çıkar.

Sultân Cem bendesi Süleyman Bey'le bir buçuk ay kadar müteaddid sayfiyelerde sayd u şikârla meşğül olur.

Meclis

Dö Puson, Arno

Dö Puson: —Sultân Cem elimizde bulundukça şövalye itibarı daima yükselecektir. Sultân Bâyezid'le muhaberemiz, müzakeremiz bitti; Gedik Ahmed Paşa'nın tavassutuyla senevi kırk beş bin liranın şövalye hazinesine girmesi temin edildi. Rahat ve âsâyîşimiz Sultân Cem sağ oldukça, muhafaza edildikçe dâim olacaktır.

Yumruklarını sıkarak:

—Âh ! Arno, Arno fikrimi yalnız bir mesele işgâl ediyor, Sultân Cem'in tûl müddet Rodos'da bulunması muhataradan hâlî değildir, Rodos bir ada olduğu için her taraftan kaçmak ihtimali vardır. Günler geçtikçe Sultân Bâyezid'in hırsı ve gazabı artarak Rodos'a hücum etmek ve Sultân Cem'i elimizden almak tehlikesi de memuldür; birçok casusların [30] gelip gitmesi eksik değil, Sultân Cem onlar vasıtasıyla da teslîm ettirilebilir, âh Arno bu düşünceler beni rahat bırakmıyor. Menfaatimizin, âsâyîşimizin ebedî olmasını arzu eder misin?

Arno: —Elbet mensup olduğum bir kavmin asayiş içinde te'âlisini arzu ederim; fakat mukâvele ve muâhedemiz mücebince Sultân Cem'i doğrudan doğruya Rumeli'ye çıkarmak, Bâyezid'in eline teslim etmek demek olacaktır. Bu bittabi bizim menfaatimizi kesr eder. Şövalye hazinemizin yakîn zamanda taşmasına medâr olacak böyle bir definenin elden çıkarılması kâr-ı akıl değildir; demin söylediğiniz tehlikelerden masûn yaşamak mutlak Sultân Cem'i Bâyezid'den uzak mahallere sevk etmeğe vâbededir!

Dö Puson fart-ı meserretle:

—Arno fikrimizin aynı noktaya isabeti mahzuziyetimi mücbib oldu; öyle ise yarından itibaren Sultân Cem’i Fransa’da kâin şövalye malikânelerinden birine göndermekten başka çâre yok.

Arno: —Evet Kuy dö Blaşkor kumandasındaki donanma ile Cem’i yarın buradan Fransa’ya göndermeliyiz?

Dö Puson: —Gönderelim, fakat Sultân Cem’in vücudundan bu kadar istifâde kâfi midir? Her ihtimale karşı taht ve saltanata cülûsu takdirinde hükmü cârî olmak üzere bir ‘ahidnâme imza ettirmek en mühim vezâifimizdendir, haydi Sultân Cem’i buraya getiriniz, onu ikna edelim.

Arno odadan çıkarak Sultân Cem’i sayfiyesine vâsıl olur, ve Reis-i Rüesâ’nın emrini tebliğ ederek beraberinde bir müddet sonra De Puson’un huzuruna getirir.

[31] Dö Puson fevkalade ihtiramla ayağa kalkarak Sultân Cem’in ellerini sıkarak oturmasını teklîf eder. Sultân Cem oturur.

Dö Puson Sultân Cem’e hitaben:

—Sultânım burada bulunduğunuz hayâtınızın tehlike içerisinde bulunmasından korkuyorum, muvaffakiyetinizi temin için en mahir kumandanlarımızdan Kuy Dö Blaşkor’un taht-ı kumandasında olan donanmamızın sizi muahedemiz mucubince Rumili cihetine göndereceğiz fakat bu hizmetimize mukâbil tahta, saltanata nâil olduğunuz takdirde şövalyeliği himâye edeceğinize dâir hatt-ı destinizle muharrer bir ‘ahidnâme imzalamalısınız! Bu ahidnâmeyi verdiğiniz takdirde hemen yarın donanmaya sizi Rumili cihetine geçirmesi için denize açılmasını emredeceğiz.

Sultân Cem Dö Puson’un bu sözlerine kâni’ olarak o anda bir ‘ahidnâme yazar, Dö Puson’a verir, ferdâsı bazı etbâ’ı ve Süleyman Bey beraberinde olduğu hâlde donanmaya girer ve denize açılır.

-Perde iner-

[32]

BEŞİNCİ PERDE

Sahne

Perde açıldıkda Niş şehrinde muntazaman döşenmiş bir odada Cem Sultân yalnız başına bulunur.

Cem Sultân kendi kendine:

—Ah yâ Rab! Bu kadar cefâ ve felaketlere uğramak için ne fenâlık yaptım? Ne günah işledim? Birâderime isyan mı ettim, evet birâderim beni öldürmek, adem-âbâda göndermek istiyordu; canımı cenab-ı Hakk’ın bahşâyış-i ilâhiyesinden en mukaddesini teşkîl eden hayâtımı muhafaza etmek istedim. Bu suretle hareket etmek kendimi ölüme, tefekkür ve muhakemeden âciz zavallı bir kuzu gibi kasabın bıçağına terk etmek olacaktı. Ben ise ölmek istemiyorum, genç idim; gencim ölmek isteyemem! Elbette bir gün hakk-ı maksûbunun bana iade olduğunu göreceğim. Ben de birâderim gibi Osmanlı tahtına câlis olacağım; yâhud bu yolda fedâ-yı hayât edeceğim!

Biraz düşündükten sonra:

—Büyük adamlar muvaffakiyeti fikirlerinde sebatda bulmuşlardır, sebat edeceğim. Sebat, sebat! Şimdi Rumili sahilindeyim, ilerledikçe şüphesiz taraftarlar bulacağım, çalışacağım; çalışacağım, pederim Fatih gibi harikalar göstereceğim; muvaffak olacağım.

Bir müddet tevakkuftan sonra:

—Rumili! Rumili! Şehzâde Süleyman Şah sana kırk arkadaşıyla geçti, ben ise yalnız geçtim, o kırk kişiyi beraberinde getirmişti, ben o fedakârları senin sinende bulacağım!

[33] Bu sırada odaya bir şövalye dâhil olur.

Meclis

Şövalye, *Sultân Cem*

Şövalye: —Ne için düşünüyorsunuz sultân?

Cem Sultân: —Ne için düşündüğümü mü soruyorsun? Ah! Eğer ben de düşünmezsem dünyada düşünecek kimse kalmamış demektir. Nasıl düşünmeyeyim? Eğer burada da bir muvaffakiyet gösteremez, muzaffer olamazsam benim için bütün ebvâb-ı muvaffakiyât kapanmış demektir! Anadolu'da o kadar gayretlerime rağmen zafer-yâb olamadım, firar ettim, kaçtım, saklandım, ilticâ ettim; hepsini, hepsini yaptım. Anadolu bana yâr olmadı. Ya şimdi şu toprağını çiğnediğim Rumili'de de benim muvaffakiyetime esas teşkil edecek bahadırları bulamaz, burada da muvaffak olamazsam benim hâlîm ne olur.

Başımı öne eğerek kendi kendine:

—Ah Rumili, Rumili! Bekle son saat ümîd-i saâdetimin ihzârını sende temâşâ edeceğim...

Şövalye: —Sultânım, bulunduğunuz toprağı Rumili toprağı mıdır zannediyorsunuz?

Sultân Cem: —Zannetmekle yanılıyor muyum?

Şövalye: —Sultân hazretleri, bulunduğunuz toprak Fransa Kralı Sekizinci Şarl hazretlerinin hükümrân olduğu Fransa toprağıdır; bulunduğunuz şehir de o hükümetin cenûbunda ve bahr-i sefid sahilinde letâfet-i havası ile [34] meşhûr Niş şehridir.

Sultân Cem kendi kendine,

Elleriyle başına vurarak:

—Ah! Yine aldandım, yine iğfâl olundum. Bütün dost zannettiklerim yılan tıynetinde zühür etmiş, acaba tâli'im, tâli'-i nâ-sâzım muktezasından mıdır? Yâ Râb bütün dünyayı deniler, alçaklar ile mi doldurdun... Allahım! Allahım bu ne denâet? En seçi', en âkil, en namuskâr zannedilip de bir milletin idaresi ellerine teslim olunan adamlardaki hüsn-i nâmus ve ahde vefâ bu mudur? Sanki alçaklık, cânilik, yalancılık, hilekârlık bütün benim etrafımdaki adamlar beyinde taksim olunmuş. Of yâ Râb bazı dakikalarım oluyor ki tamamıyla me'yus oluyorum; artık envâr-ı ümîd sönmüş, etrafım zulmet içinde kalmış zannediyorum. Acaba bu fikirden sarf-ı nazar mı edeyim?

Metinâne ayağa kalkarak:

—Hayır, hayır! Yüz bin kere hayır... Benim gibi kahramanlık davasında gezenler fikirlerinden dönmemişler; hiçbir mâni'anın, hiçbir kuvvetin, hiçbir felaketin önünde boyun eğmemişler! Ben de onları kendime rehber, model, numune itti hazretlerim; hiç, hiçbir şey beni bu fikirden döndüremeyecek, bu fikrime, bu arzuma gâlib gelmeyecektir. Belki bana galebe eder. Belki topladığım askeri mahv ile beni firâra mecbûr kılar, fakat beni Osmanlı tahtına çıkmak için olan arzumdan, bu hakkımdan sarf-ı nazar ettiremez. Ölüncüye kadar devam edeceğim. Şimdi Fransa'da mıyım? Beni buraya isâl eden alçaklar, beni iğfâl eden deniler, bilsinler ki Fransa'ya değil, Çin'e dünyanın öbür ucuna da götürseler yine çalışacağım. Bâyezid'den saltanatı alacağım. Ben taksime râzı oldum; Anadolu'yu [35] bana ver, Rumili senin olsun dedim. Fakat mâdem ki o kabulden imtinâ edip her yeri kendisine hasretmek istedi; ben de cümlesini onun elinden nez' edeceğim..

Şövalyeye hitâben:

—Şimdi Niş'de mi bulunuyoruz? Pekâlâ ben Rumili'ye gitmek isterim, beni oraya götürünüz!

Şövalye: —Sultânım Niş Fransa'nın bir şehridir; Fransa kralının izin ve malûmatı olmanınca hareket etmek usule [nâ-]muvafık olur. Sizce matlûb olan buradan azimetse izin almak üzere bir şövalye gönderilir. Eğer arzu buyurulur ise siz de adamlarımızdan birini şövalyeye terfîk edersiniz; hem de bu münasebetle tarafınızdan kral hazretlerine bir selam götürmüş olur.

Cem Sultân: —Pekâlâ! Şövalyeye Hatibzâde Nasuh Çelebi terfîk edilsin.

Şövalye odadan çıkar.

Cem Sultân yalnız kendi kendine:

—Of yâ Rab!! Yâ Rab, burada da adem-i muvaffakiyet, burada da ümitsizlik, aldattılar beni buraya getirdiler; şimdi de emelimin arkasında koşmaklığıma mani' oluyorlar. Buradan azimetim için bin türlü müşkilât gösteriyorlar; Allah'ım sen bana yardımcı ol! der ellerini açar.

-Perde iner-

[36]

ALTINCI PERDE

Perde açıldığı zaman [V]atikan nam sarayın papaya mahsus odasından Sultân Cem'in yalnızca hasbihal eylediği görülür.

Cem Sultân kendi kendine:

—İşte yedi seneden beri gayr-ı kâbil-i tahammül azâb ve işkenceler içinde imrâr-ı hayât ediyorum; bu müddet zarfında hayât denilen şeyden o kadar bıktım ki bu gün onu terk etmenin elde bulunan bir kuşu salıvermekten daha kolay geleceğini anlıyorum.

Biraz düşündükten sonra:

—Bilmem kaç sene evvel beni aldatmışlar, Rumili'ye gidiyoruz bahanesiyle Niş'e sevk etmişler idi; Fransa kralına Hatibzâde Nasuh Çelebi'yi gönderdim; dört ay bir haber çıkmadı. Niş'de veba çıktı, beni Poi(?) şehrine göndermek istediler. Esnâ-yı râhda zavallı Hatibzade'yi zindandan henüz çıkmış olduğu halde buldum. Poi'de küçük yaşından beri dünyanın her türlü kerem ve servetini tatmış bir adamın bile tahammül edemeyeceği muzlim zindanlarda senelerle yaşadım. Ah! Hâinler benim için yedi katlı kuleler inşa etmişler. Of Allah'ım ne müthiş dakikalar, saatler, günler, aylar, seneler geçirdim; eğer melekü'l 'iyânenin(?) yeryüzündeki timsâli diyebileceğim Madmazel Eleni Dö Sasenaz'ın teselliyatı, şefkati, merhameti, muhabbeti olmamış olsaydı şimdi mutlaka ölmüş bulunurdum; kemiklerim çürümüş vücudum haşerat tarafından istila ve mahvedilmiş olurdu. Oh! Hiç olmazsa felaketlerim temâdi etmemiş ve şu vahşi hayâtın kemirici, müfteris dişlerinden tahlîs edilmiş olurdu. Artık kâşâne-i ümîdim harâb oldu, büsbütün mahv oldu; evvelce o kadar sevdiğim şiirlerim bile beni eğlendirmiyorlar.

[37] Bir müddet ağladıktan sonra:

—Dün deniz sahilinde bir şatoda, bugün de Roma'da Papanın sarayında Vatikan'da bulunuyorum; şimdi de Papanın nezdine kabul olunacağım söyleniyordu. Tâli', kader bana ne kadar acîb, ne kadar garîb temâşalar arz ediyor. Fakat bu temaşalar, bu garibelerle artık o kadar kesb-i ülfet etdim; onlara o kadar alıştım ki, hiçbirini beni zerre kadar olsun, müte'accib, mütehayyir etmiyor; her şeyi pek tabii görüyorum.

Mahzunâne ve meysunâne bir tebensümle:

—O kadar ki: Haydi İstanbul'dan beni dâvet ediyorlar, Osmanlı tahtına çıkacaksın deseler bile mütehayyir olmayacağım, hiçbir eser-i ta'accüb göstermeyeceğim gibi geliyor.

Bu sırada kapı açılarak bir teşrifatçı dâhil olur.

Teşrifatçı: —Sultân hazretleri Eb-i Mukaddes size muntazırdılar.

Sultân Cem: —Pekâlâ gidelim.

Sahne

Papa kendi odasında müzeyyen bir koltuk üzerinde oturmakta olduğu görülür. Bir an sonra bir teşrifatçı tarafından sevk edilmekte olan Sultân Cem onun arkasında birkaç kardinal odaya dâhil olurlar.

Meclis: *Papa, teşrifatçı, Sultân Cem, Kardinaller*

Teşrifatçı Sultân Cem'e hitâben:

—Sultân! Sultân! Eb-i mukaddesin huzuruna böyle girilmez; sarığınızı çıkarıp [38] huzûr-ı akdesde diz çökmeniz icâb eder.

Sultân Cem: —Hayır mübâşir! Sultân Cem Allah'dan başka kimsenin önünde dizlerini bükemez.

Teşrifatçı: —Sultânım bu hareket birinci defa olarak sizlerin tarafınızdan icrâ edilmiş olmayacaktır; zirâ ne kadar imparator, kral varsa cümlesi eb-i mukaddesin huzûruna dâhil olurken başını açık bulundururlar, önünde diz çökerler!

Sultân Cem: —Cem o gibi hallere tenezzül edemez der, refât-ı ulvî ile ilerleyerek Papanın omuzundan öper, sonra yüksek bir sadâ ve kibarâne bir tavır ile Papaya hitâben:

—Papa hazretleri, bütün Hıristiyanların reisi ve Hz. İsa'nın halifesi olduğunuz için Sultân Cem kendisini size teslim ediyor.

Papa: —Sultân hazretleri emin olsunlar ki bu husus için meyusiyet ve nedâmet hissetmeyeceklerdir, çünkü burada kendilerine lâyük oldukları hürmet ve ihtiramda kusur olunmayacaktır; binaen-aleyh mümkünü'l-icrâ bir arzunuz var ise şimdiden beyan eyleyiniz!

Sultân Cem: —Arzu veya istirham şudur Papa hazretleri: Sizinle bir müddet yalnız görüşmek isterim, acaba mümkün müdür?

[39] **Papa:** —Hay hay, der ve kardinallere: Bizi sultân ile bir müddet yalnız bırakınız der. Kardinaller eğilerek odadan çıkarlar.

Meclis: *Papa, Sultân Cem*

Sultân Cem: —Papa hazretleri, karşınızda bulunan şu bedbaht şimdiye kadar o derece azîm felaketlere dâçâr olmuştur ki tarifi gayr-ı kâbildir! Hiç kimse benim şimdiye kadar çektiğim ızdırabâtım onda birini bile görmemiştir: Pederim birâderimi veliahd yaptı, millet buna razı olmadı, beni makâm-ı saltanata daha ziyâde lâyük gördüler; her taraftan tahta cülusum için muavenete hazır olduklarını mübeyyin mektuplar aldım. Herkes birâderimden memnun olmadıklarını rahat ve asayişin benim cülusuma mütevakkıf bulunduğunu söylüyorlardı. Ben bu sözlerle mahza birâderimin hatırı için kulak asmıyordum, fakat birâderimin benim katlim için teşebbüsatta bulunduğunu haber alınca artık sabır ve tahammül edemedim. Kendi hayâtımı, ailemin hayâtını kurtarmak için isyân ettim; gâlib geldim, mağlûb oldum. Yalçın kayalardan mürekkeb dağlarda dolaştım, ıssız, çorak, susuz sahralar geçtim, ormanlarda saklandım, en nihayet hiçbir muvaffakiyete nâil olmaksızın, Mısır'a ilticâ ettim. Orada beni iğfâl ettiler, mahza kendi menfaatleri için beni Rumili'ye geçmeğe sevk ve ikna ettiler. Bunun için bir donanmanın lüzumu vardı. Rodos şövalyelerine müracaat ettim. Beni onlar da aldattılar, Rumili'dir diyerek Niş'e getirdiler. Oradan Poi(?) şehrine sevk olundum. Bilhassa benim için inşa edilen yedi katlı bir kulenin dördüncü katında senelerce hapis oldum; bende ve tevâbi'imden ayırdılar. Ah Papa hazretleri, o zamanki halimi şeytan görmüş olsa idi mutlaka müteessir [40] olurdu. Fakat etrafındakiler müteessir olmadılar. Çok ızdırab çektim! Günler bilirim ki bütün ağlamakla geçti; bütün gün, bütün gece ağladım da gözlerimin yaşı durmak bilmezdi.

Bu sırada sinirleri boşalarak ağlamağa başlar;

—Ah papa hazretleri, görmüyor musunuz o muzlim günlerin, o acıklı saatlerin tahatturu bile beni ağlatıyor, ah sergüzeştım pek acıklıdır! Düşününüz ki yedi seneden beri çocuklarımı,

ailemi görmedim. Benim buradaki enînlerim, onların Mısır'dan gelen ahlârına karışıyor ve bunun da hissi tahammül ve sabrı tüketiyor.

Ellerini başına götürerek ve başını semaya kaldırarak kendi kendine;

—Ah yâ Rab! Yâ Rab! Ne vakit aileme ve çocuklarıma kavuşacağım. Yedi seneden beri muhabbet sözlerinden mahrum olan kulaklarım ne vakit onların muhabbetkâr sözleri ile tesrir olunacak; ah Allah'ım ne vakit bu yevm-i meserreti göreceğim.

Sultân hıçırmağa Papa da bu halde müteessiren gözlerinden yaşlar dökmeğe başlar.

Sultân Cem papaya teveccüh-i hitabla:

—Papa hazretleri müteessir mi oldunuz? Hâlbuki sergüzeştimin en acıklı noktalarını geçtim, onları harap gönlümün en derin köşelerinde sakladım; derdimi herkese söyleyerek merhamet tese'ül etmek benim için bir züldür! Neyse buralarını geçip size edeceğim ricâyâ gelelim.

Papa: —Söyleyiniz sultân, söyleyiniz.

[41] Cem Sultân: —Edeceğim ricânın is'âf olunacağına pek emin değilim. Mamâfih söyleyeceğim Papa hazretleri: Sizden Mısır'a gidip aileme kavuşmak üzere ruhsat almak, müsâadenizi istihsal etmek istiyorum.

Papa: —Sultân, Mısır'a gitmek şimdi olamaz, bu zamana kadar tâkib edildiniz, ahz-i saltanat meselesi, yani maksâd-ı esas gâib edilmiş olur. Macaristan Kralı Rumili serhaddinde bulunmanız lüzumunu iddia ile oraya i'zâmınızı ricâ ve iltimas ediyor. Ben de bu fikri tensip eyliyorum. Mamâfih uyuşabilmekliğimiz için bir çâre var; yani size bir şart arz edeceğim, kabul ettiğiniz takdirde mesele hallolunmuş demektir.

Cem Sultân: —O şartın ne olduğunu öğrenebilir miyim?

Papa: —Öğrenebilirsiniz sultân hazretleri: Bu şartımız sizin Hıristiyan mezhebini kabule rû-yî rızâ göstermekliğinizdir.

Bu söz üzerine Cem Sultân yerinden fırlayıp ayağa kalkar, felaket ve ızdırapla bükülmüş olan belini doğrultur, ulvî bir tavır fakat sakın bir ses ile:

—Papa! Papa! Bu söylediğiniz şartı kabul edince mukabilinde nâil olacağım saltanat değil, belki âdilâne hükmedilmiş bir idam fetvası olacaktır. Siz ve bütün âlem bilmelisiniz ki Sultân Cem birâderinin elinden Osmanlı tacını almak için değil bütün cihânın saltanatı için bile dinini tebdil edemez.

Papa: Pekiyi, öyle olsun sultân der odadan çıkar.

[42] Cem Sultân başını elleri içine sıkıştırarak kendi kendine:

—Aman yâ Rab, dünyada ne insanlar bulunuyor, ben ona müsaade ediniz gidip aileme dindaşlarıma kavuşayım diyorum, o bana dinsizlik teklif ediyor. Alçaklık! Alçaklık! Her yerde alçaklık. Yâ Rab, bu muhit nasıl bir muhittir; burada denâetden başka hiçbir şey yok mu? Acaba fazilet burada tebdil-i mânâ mı etmiş; bütün bu harekât-i cinayetkârâne o fazilet nâmına mı irtikâb ediliyor?

Ellerini açarak:

—Of Allah'ım tecennün etmek işten bile değil! Bana Cem Sultân'a tebdil-i mezheb teklif olunsun; şu Papa olacak adam yüzüme gülerek sıkılmadan İslamlığı terk et, bir Katolik ol desin; kendimi zabt etmesem bütün etrafımdakiler mahv ederek âkibet kendimi de öldürüvereceğim, din-i İslam beni bundan men ediyor.

Biraz düşündükten sonra:

—Evlâd u iyâlime kavuşmaktan da kat'-ı ümit etmek lazım geliyor artık her şey, her şey mahv oldu. Yaşamak için vücudu lazım gelen şeylerden, şu çıkamayan candan başka hiçbir şey kalmadı. Ümit gitti, çocuk, zevce, vâlide her şey bitti; hatta hürriyetim bile gasb edildi.

Beni iğfâl etmekte oldukları, her şeyi kendi menfaatlerine göre tedvîr etmekte oldukları tamamıyla zâhir oldu. Buradan firar kabil değil, hayâtımın mütebaki ızdırabâtını burada inlemeğe mahkûmum, ah! Ya Rab zerre kadar sevabım varsa mukabilinde şu duamı kabul et: Bana melekü'l-mevti gönder yâ Rab!

[43]Bir müddet ağlayarak:

—Ah! Bundan sonra şu yegâne duamın kabulü ümidinden başka bir ümîd kalmadı.

Bu sırada odaya bir sefir dâhil olur,

Sefir: —İnşallah sıhhat ve afiyetiniz ber-kemâldir sultânım.

Sultân Cem: —Hamdolsun efendim eğer yedi seneden beri insan yüzü görmekten mahrûm edilen gözlerim yanılmıyor, sizi Mısır'da gördüm zannedirim.

Sefir alâim-i teessür ibraz ile:

—Yanılmıyorsunuz sultân hazretleri, bendenizi Mısır'da görmüş idiniz; şimdi de Mısır'dan buraya sefaretle geldim.

Cem Sultân: —Bizim efrâd-ı alie nasıldılar.

Sefir: —Ah sultânım, onların halini tasvîr bile yürekleri parçalar! Sizin çektiğiniz ızdırabâtdan onlar da ma' ziyâdeten hisse-mend oluyorlar. Sizin üzerinizde küçük bir tesir hâsıl eder bir ızdırab onlarda on kat şiddetle hükümrân oluyor!

Cem Sultân:—O halde bedbaht başıma gelen dertlere, çekmekte olduğum ızdırablara vâkıfdırlar demek oluyor.

Sefir: Onları bilmeyen ve felaketinize kerbe-nisâr olmayan kimse yoktur sultânım!

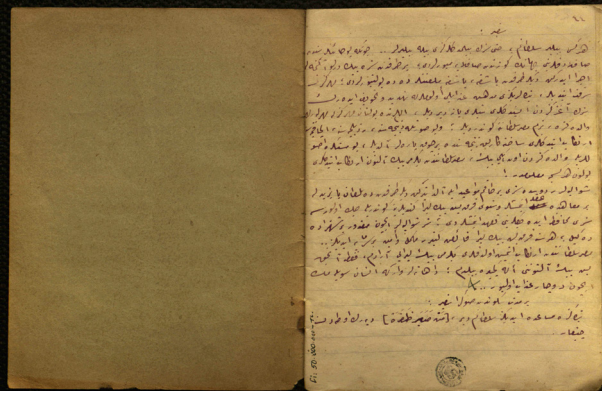
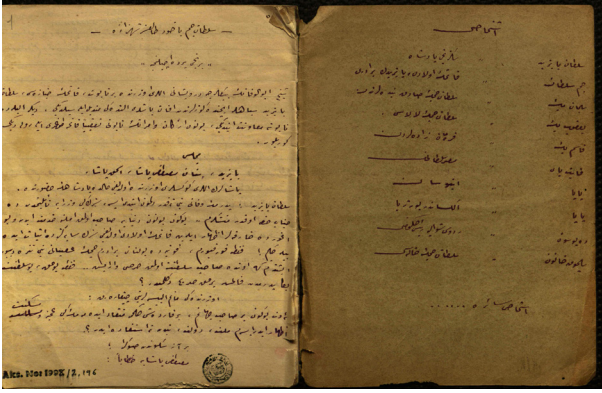
Cem Sultân: —Ah bu etrafımdaki zalimler, bana neler yaptılar neler... Bana ettikleri işkencelerle yalnız beni değil; bütün ailemi, bütün beni sevenleri müteessir ediyorlar, ağlatıyorlar da kendileri zerre kadar olsun eser-i teessür göstermiyorlar! Ah ne kadar azap çektiğimi kimse bilmez, kimse lâyıkiyle hissedemez.

[44] Sefir: —Herkes bilir sultânım, hatta sizin bilmediğinizi bile bilirler. Çünkü bu hainler senden sakladıklarını cihânın gözünden saklayamıyorlardı; bir taraftan size bin türlü işkenceler icra ederken diğer taraftan başka başka mel'ânetlerde de bulunuyorlardı; mührünüzü sirkat ettiler, bendelerinizi müthiş azaplar ölümlerle tehdît ve tahvîf ederek sizin ağzınızdan istedikleri şeyleri yazdırdılar, ellerinde bulunan mührünüzle mühürleyerek vâlidenize, bizim Mısır sultânına gönderdiler; ve bu sûretle denîcesine, rezilcesine, alçakçasına irtikap ettikleri sahtekârlık neticesinde birçok paralar aldılar, bu müstekreh usulleriyle vâlidenizden on iki bin, Mısır sultânından yirmi bin altın irtikap ettikleri bugün herkesçe malumdur! Şövalyeler Rodos'ta sizi bir takım mevâid ile diğer taraftan da Sultân Bâyezid'le bir muahede akd etmişler ve senevi kırk beş bin lira kendilerine gönderilecek olursa sizi muhafaza edeceklerini taahhüd etmişlerdi; siz şövalyeler için mağrur bir şehzâde değil; her sene kırk beş bin lira faiz getirir mükemmel ve emin bir sermaye idiniz. Mısır sultânından irtikap etmiş oldukları yirmi bin lirayı aradım. Fakat ancak beş bin altınını ele geçirebildi; daha neler var ki insan söylemek için dâcâr-ı azab oluyor.

Bir müddet sükûtta sonra sefir:

—Bendenize müsaade ediniz sultânım der, “*men sabera zaferah*” [kim sabrettiyse zafere ulaştı] diyerek odadan çıkar.

EK 2. Metnin Orjinal Görüntülerinden Örnekler

EK 3. Ahmet Kemal'in Eserlerine İlişkin Fiş

№	Adı	Yılı
9430	İçtimâl-i İlahî	1280
16060	İçtimâl-i İlahî	1280
3361	İçtimâl-i İlahî	1280
13998	İçtimâl-i İlahî	1280

Yazı: Ahmet Kemal'in eserlerine ilişkin fiş. İçtimâl-i İlahî adlı eserler için fişler. Sayılar: 9430, 16060, 3361, 13998. Yıllar: 1280.